

B) Aradvármegye közigazgatása.

I. Politikai élet.

Aki Aradvármegye ujabbkori politikai történetét akarná megírni, az a megye-gyűlések jegyzőkönyveiben aligha találna hozzá bő anyagot és vajmi ritkán akadna azokban nagyobb arányu politikai vitatkozások nyomaira. Szinte meglepő, hogy a közjogi kérdések fejtegetése mennyire elvesztette itt is hajdani varázsát, de egyszersmind az idők félreismerhetetlen jele, hogy a politikai törekvések közepette már nem annyira az alkotmányi, mint inkább a közigazgatási és kormányzati problémák kötik le az érdeklődést. Természetes azonban, hogy a mindennapi politika kiemelkedőbb kérdései Aradvármegye gyűléstermében is nem egyszer visszhangra találtak, sőt akárhányszor a felirati- és kérvényezési jog érvényesítésére is alkalmúl szolgáltak, de a minden áron való politizálás kicsinyeskedései állandóan távol voltak innen. Aradvármegyét az alkotmányos idők óta ritkán látta valaki az ügynevezett békétlenkedők táborában; de talán épen ezért több ideje is maradt a közigazgatás terén működni. A megye termébe 1867-ik év május 23-án »visszaérkezett« megyei bizottmány meghajtotta még egyszer zászlóját a közelmúlt idők emléke előtt, midőn sietett elismerését nyilvánítani az 1861-iki alkotmányos tisztikar ama hazafias magatartása felett, hogy inkább lemondott tisztviselői állá-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,

III. kötet: Első rész

sáról, semhogy a törvénytelen rendeleteknek meghódolt volna, de nyomban ezután »hazafiúi kötelesség«-ének ismerte azt is, hogy összes anyagi és erkölcsi erejét az 1867-iki alapon megalakult magyar kormány támogatására felajánlja. Aradvármegye tehát ujonnan kezdett alkotmányos életének első órájától fogva az 1867-iki kiegyezés híve lett. Hasztalan is volt ettől kezdve minden kísértés, mely azt vallotta céljául, hogy e megye egyetemét az új közjogi alap ellen hangolja, a mint ezt — a legelsőők között — Szatmárvármegye közönsége is megkísérelte. A megyei bizottmány az eddiginél nyomatékosabban adott kifejezést annak, hogy »az immár törvénynyé vált közösügyi munkálatok iránt alkotmányos érzületéből kifolyó tisztelettel viseltetik« és hogy »a hazai állapotok alkotmányos átalakításán fáradozó felelős miniszteri kormány törvényes működése elé — a hazai alkotmányos önállóságának megóvása mellett — akadályokat gördíteni nem szándékozik.« Csak nagy ritkán történt meg az, hogy egyszer-máskor valamelyik testvérmegye unszolására maga is megkoczkáztatott egy-egy ellenzéki feliratot. Például 1868. április 15-iki közgyűlésében, midőn a haza és trón érdekében magyar nemzeti hadsereget kíván, vagy például 1873-ik év november 3-án, mikor is Baranyavármegye felhívására »az állami lét kiegészítése és a hitel forrásainak megnyitása érdekében« önálló nemzeti bank felállítását sürgeti, vagy 1876-ik év január hó 20-án tartott gyűlésében, midőn pártolja H.-M.-Vásárhely város feliratát és az önálló vámterület érdekében maga is felír a minisztertanácshoz, úgyszintén az országgyűlés képviselő házához. Máskor meg a katonai büntető törvény revíziójának szükségét hangsúlyozza, vagy a katonai hatóságok német nyelvű levelezése miatt panaszkodik, 1878. október hó 4-iki közgyűlésében pedig egyenesen helyteleníti a kormány azon eljárását, hogy Boszniát és Hercegovinát »a birodalom életérdekei ellenére« fegyveres erővel szállotta meg s ezzel a monarchia külpolitikáját könnyen végzetessé válható irányba terelte. Mindez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a közjogi alap ostromlói Aradvármegye közönségének állandó támogatására számíthatnának, legfeljebb azt, hogy e megye közönsége egyetért azokkal, kik az 1867-iki kiegyezésen felépült alkotmány fokozatos kiegészítését várják s készek segítségére lenni minden kezdeményezésnek, melynek ez komoly és megfontolt célját képezi. A megye eme politikai állásfoglalását semmi sem jellemzi inkább, mint az a lelkesedés, melylyel 1875-ben az országgyűlés akkori balközép pártját üdvözölte, midőn az »elismerésre méltó hazafisággal« feladta a kiegyezés ellen folytatott küzdelmét s egybeolvadt a kiegyezési-zászló mellett sorakozott országos párttal. Az 1875-ik év április 15-én tartott megyegyűlés ugyanis »őszinte örömmel és büszke lelki megelégedéssel« üdvözli az eseményt, mely az általa vallott elveknek is diadalát jelenti.« Az igaz, hogy sokat is vár a parlamenti többségből kinevezett új kormánytól. Nem kevesebbet, mint az államháztartás rende-

zését, önálló magyar bankot, új vámszerződést Ausztriával, gyors és jó igazságszolgáltatást, egy modern állam lényegét képező, jó közigazgatást s mindezekon felül még azt is, hogy a magyar állam magyar jellege előbbi dícsényébe helyeztessék. A megye népességi viszonyainak azon alakulása mellett, hogy magyar anyanyelvű polgárainak száma alig haladja meg az egész népesség 20%-át, míg túlnyomó többségét idegen ajkú nemzetiségek, ezek között mint legerősebb 66%-kal a románság teszi ki, már 1876. évi szeptember 2-án tartott bizottmányi üléséből Zarándmegye átíratát pártfogolva, arra kéri a felelős magyar kormányt, hogy leiratát — az oláh nemzetiségűek túlnyomó számára tekintettel — hiteles alakban, oláh nyelven is közölje. A kormány ez óhajnak könnyen érthető okokból sem akkor, sem azóta eleget nem tett. Ugyanakkor azt is kérte még a megye, hogy a nemzetiségi kérdés minél előbb törvényhozási úton végleges megoldást nyerjen. A megoldás irányelveit az 1867. évi december hó 2-iki bizottmányi ülés körvonalozta, megjelölvén azon két sarkpontot, melyeknek a nemzetiségi kérdés rendezését irányítaniok kell. Egyik a nemzetiségek teljes megnyugtatása, másik a nemzet politikai egységének, területi épségének és ebből kifolyólag a magyar állam eszméjének megóvása. Az 1869. évi január 11-iki megyegyűlés a bizottmányi tagok több mint $\frac{1}{3}$ -ének az 1868. évi XLIV. t.-cz. nemzetiségi törvényre alapított óhaját készséggel teljesítvén, megengedte, hogy gyűlési jegyzőkönyvei a jövőben román nyelven is vitessenek. Legkedvezőbb alkalmul azonban a nemzetiségek békés együttélésének manifesztálására a sárosmegyei magyar nyelvterjesztő egyesületnek azon átírata szolgált, melyben hasonló célzt szolgáló egyesület szervezését indítványozta. A megyei bizottmány 1883. évi január 15-iki közgyűlésében oly megokolással, hogy itt »a különböző nemzetiségek békés egyetértése s nemes hazafiassága folytán ily egyesület létesítését általában s különösen hivatalból kezdeményezni sem szükségesnek, sem alkalmoszerűnek nem tartja«, az átírat felett napirendre tért.

Érdekes Aradvármegye egyetemének a közigazgatás rendezése, vagy államosítása kérdésében elfoglalt álláspontja. Aradvármegye híve az államosításnak, melynek rendszerében erőteljes törvényhatósági élet is érvényesülhet. Ez az álláspont teljességgel nem jelenti az önkormányzati jogkör feladását, ellenkezőleg ennek értékét itt sem becsülik kevesebbre, mint bárhol másutt. Már 1869-ben, midőn még nem is államosításról, de csupán a parlamentáris kormányrendszernek a municipalis jogkörrel való összeegyeztetéséről volt szó, nem késett a megye felemelni szavát az autonómia védelmére s felíratilag is kifejezést adni abbéli »határozott feltevés«-ének, hogy a parlamentáris kormányrendszernek a municipalis jogkörrel leendő összhangbahozatalánál »azon határok fognak törvényileg preciziroztatni, melyek között a parlamenti kormány felelősségének súlya alatt kormányozhat ugyan, de egyszersmind az önkormányzati eszme is

megtestesülhet.« Legelőször és egész nyíltsággal 1886. január 11—12-iki közgyűlésében vallotta magát a hivatalos megye az államosítás hívének, midőn a törvényhatóságokról szóló törvényjavaslatnak az országgyűlés képviselőházához történt benyújtása alkalmából valamennyi hazai törvényhatóságnak megküldött köriratban kifejezést adott azon meggyőződésének, hogy: »a municipalizmus a közigazgatás államosításával és a tisztviselők kinevezésével igenis összefér,« — s hogy »a közigazgatás mélyreható reformja egyedül az állami adminisztrációnak kinevezett tisztviselőkkel való behozatalától várható.« Négy év multán fordult meg csak ez a kérdés újra a megye gyűléstermében; akkor, midőn Szápáry Gyula gróf akkori miniszterelnök és belügyminiszter vállalkozott a vármegyei közigazgatás rendezésére. Az országos mozgalomból ekkor Aradvármegye sem késett kivenni a maga részét s hogy minél öntudatosabb kritikát mondhasson a rendezés tervei felett, 1890. jan. 14-én tartott rendes közgyűléséből egy, kiváló szakférfiakból álló tiz tagú bizottságot küldött ki, melynek utasításul adta, hogy a »közigazgatás reformjának kérdését beható tárgyalás alá vevén e tekintetben egy tüzetes javaslatot terjesszen elő.« A »tüzetes javaslat«-ból semmi sem lett. Ismeretes Szápáry törvényjavaslatának sorsa: bizonyára ez vetett véget ama küldöttség tárgyalásainak is. Mert annyi bizonyos, hogy a megye közgyűlésének nem nyílt azután alkalma véleményyt mondani a nagy reformtervekről.

II. A vármegye közigazgatási felosztása.

Aradvármegye 6.331 □ kilométert tevő területe — nem értve ebbe Arad szab. kir. város, mint külön álló törvényhatóság 112 □ kilométernyi kiterjedését — jelenleg közigazgatásilag tiz főszolgabírói járásra oszlik. A járasok száma időnkint jelentékenyen változott. Így mindjárt a provizoriális kormány jónak látta az 1861-ik évig létezett csermői, szent-annai és jószáshelyi szolgabírói kerületeket megszüntetni, de már nyomban a megye hatósági jogkör visszaállítása után — 1867. év május 23-án — egybegyült megyei bizottmánynak első dolga volt e megszüntetett kerületeket helyreállítani úgy, hogy azon időben a megye 4 főszolgabírói járásban (aradi, világosi, zarándi és borosjenői) és 13 szolgabírói kerületben igazgattatott. Kerületi szolgabírói kerületek voltak Pécskán, Radnán, Tótváradon, Ágrison, Szent-Annán, Simádon, Miskén, Csermőn, Eleken, Borosjenőn, Buttyinban, Jószáshelyen és egy a központban.

Ujabb változást a megye közigazgatási felosztásában a köztörvényhatóság a rendezéséről szóló 1870. XLII. t. cz. életbeléptetése idézett elő. Az 1871. évi július 3-iki közgyűlésen bemutatott tervezet Arad, Pécska, Radna, Kisjenő, Elek, Pankota, Borosjenő és Buttyin székelyekkel nyolcz szolgabírói kerületet kontemplált, mely tervezetet azonban

a megyei bizottmány azon utasítással adta vissza a kidolgozásával megbízott küldöttségnek, hogy a közigazgatás gyorsasága érdekében 11 kerületet hozzon javaslatba. A küldöttség az 1871. évi szeptember 11-iki közgyűlésnek mutatta be új tervezetét, ekkor azonban már nem is 11, de 12 szolgabírói kerület szervezését indítványozta a korábbi tervezetben említettekén kívül Világos, Borossebes, Miske, Ágris- és Pankota helyett pedig Soborsin székhelyekkel. Így határozott a megyegyűlés is. Ámde a belügyi kormány költségkimelés tekintetéből sokalván a kerületek számát, már az ugyanezen évi szeptember 20-án tartott bizottmányi ülés oda módosította a felosztás eredeti tervét, hogy törülvén abból a miskei kerületet ezt a borosjenői és kisjenői kerületek között osztotta meg. Ily módon a szolgabírói kerületek száma 11-re apadt.

Csak 1876-ban volt a vármegyének, ha mindjárt rövid időre is, 12 szolgabírói járása, midőn az 1876. évi XXXIII. t.-cikk a felosztott Zarándmegye nagyhalmágyi járását Aradvármegyébe kebelezték át. Ez állapot azonban rövid idejű volt; hamar végét vetette a megye 1877-ik évi szervezkedési szabályrendelete, mely a szolgabírói járások számát 10-re szállította le s e területi felosztást a vármegye utolsó, 1887-ik évi, szervezkedési szabályrendelete is csaknem változatlanul magáévá tett.

A vármegye törvényhatósági bizottságának 1887. évi április 25-én tartott közgyűlésében alkotott ezen szabályrendelet szerint a megye területe az egyes járások kataszt. holdakban kimutatott területének, az 1891. évi népszámlálás szerinti népességének, jegyzőségeinek, községeinek és pusztáinak szám szerint való feltüntetése mellett, így oszlik fel a jelenben tiz főszolgabírói járásra.

A járás neve és székhelye	Terület kat. hold- dakban	Népes- ség	Jegyző- ségek	Közsé- gek	Puszták
Pécska	77121	28966	6	8	7
Arad	79642	32644	12	15	10
Világos	73396	33139	10	12	5
Ternova	89422	22312	8	17	1
Radna	171963	32493	9	36	—
N.-Halmágy	69124	17432	5	33	—
Borossebes	159878	31041	10	49	6
Borosjenő	100013	31802	11	17	4
Kisjenő	150494	44042	19	20	13
Elek	78444	27674	9	10	11

A megye 217 községe a 99 jegyzőség és körjegyzőség között — a hazai viszonyokhoz képest — eléggé arányosan oszlik meg. A 61 jegyzőség közül hatvannak egy-egy községe van, melyek természetesen mind nagy községek; csupán egy jegyzőség van, melyet — nagyközségi jellegük fentartása mellett — két község szövetsége alkot. A 38 körjegyzőség között pedig így oszlanak meg a községek: 2 községe van 14, 3 községe van 7, 4 községe van 1, 5 községe van 3, 6 községe van 5, 7 községe van 7 körjegyzőségnek és 8 községe van 1 körjegyzőségnek. A községeknek jegyzőségekbe s a jegyzőségeknek járásokba való ezen csoportosítása nem egészen kifogástalan ugyan, bár tagadhatatlanul arányosabb, mint az ország legtöbb megyéjében, de a közigazgatás jóságának és kivált gyorsaságának sokkal nagyobb hátrányát képezi itt is a megye közigazgatási, törvénykezési és pénzügyi beosztásában tapasztalható egyenetlenség, nevezetesen azon körülmény, hogy a járásbíróságok, adóhivatalok és pénzügyőrségi székhelyek nem mindenütt azonosok a járási székhelyekkel. Így járásbírósága van: Pécskának, Borosjenőnek, Világosnak és Kisjenőnek telekkönyvi hatósággal is felruházva, M.-Radnának, Buttyinnak és Nagy-Halmágnak telekkönyvi hatóság nélkül. Adóhivatali székhelyek: Arad, Buttyin, Kisjenő, Pankota és Mária Radna. Pénzügyőrségi állomások: Arad, Buttyin, Kurtics és Pankota. Tagadhatatlan ezek szerint, hogy a megye közigazgatási, törvénykezési és pénzügyi beosztásában nincs meg a teljes összhang. Időnkint jónak is látta a belügyi miniszterium ezen egyenetlenség megszüntetése érdekében a megye törvényhatóságánál tárgyalásokat kezdeményezni, de minekutána a ministeri tervet a kitűzött célt csupán a vármegye egyik-másik közigazgatási járásának felosztásával vélte elérhetőnek — a mi a jó közigazgatás szempontjából csakugyan komoly megfontolást érdemel — a megindított tárgyalások ez ideig eredmény nélkül maradtak. De nem is csoda, mert az egyes kormányzati ágak természete annyira különböző, hogy a háromféle beosztás között teljes összhangot létesíteni valóban a legnehezebb feladatok közé tartozik. Törvényhatósági bizottsági tagok választására a vármegye 1887-ik évi szervezkedési szabályrendelete 45 választókerületet szervezett. Az 1891. év október 12-én tartott törvényhatósági közgyűlés azonban — az 1891-iki népszámlálás eredményéhez képest — e kerületek közül négyet megszüntetett, de viszont tizenkét, új kerületet szervezett. Az egyes választókerületekhez utalt községek száma — a változatos népességi viszonyokhoz képest — igen különböző. Így külön választókerületeket alkotnak: Magyar-Pécska, Ó-Pécska, Glogovác, Román-Világos, Kovaszincz, Ó-Szent-Anna, Uj-Szent-Anna, Elek, Székudvar és Gyula-Varsánd községek, míg például a jászashelyi kerület 17, a borossebesi 18, a csúcsi meg éppen 21 községből áll. A többi kerület községeinek száma 2—12 között váltakozik.

Az országgyűlési képviselő választó kerületek számát az 1877. évi X. t.-cikk alapján az 1877. év május hó 14-én tartott megyei közgyűlés 7-ben állapította meg Jósászhely, Borosjenő, Pankota, Uj-Szent-Anna, Kisjenő, Radna és Pécska választási székhelyekkel. A választó-kerületek elnevezése azonos a választási székhelyek neveivel, egyedül a világosi választókerület székhelye esik Pankotára.

A választó kerület neve	A választók száma	A választói jogosultság alapja				
		rég. jog	föld	ház	jövedelem	értelmiség
			birtok			
Jósászhely	3805	—	3584	16	86	119
Radna	1846	—	1588	4	133	121
Pécska	2235	1	1858	1	246	129
Világos	2252	2	1950	3	162	135
Borosjenő	2278	1	1913	11	234	119
Kisjenő	2410	—	2096	4	156	154
Szent-Anna	3153	—	2630	16	376	131

Az anyakönyvvezetés tekintetében a vármegye területe — az éppen most életbe lépett állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. t.-cikk alapján — 103 anyakönyvi kerületre van felosztva.

A vármegye hadügyi és csendőrségi beosztása a »Katona-ügyek« s illetőleg a »Közbiztonság és rendészet« című fejezetekben fog tárgyalatni.

III. A közigazgatási szervezet.

a) **Törvényhatósági bizottság és közgyűlés.** Aradvármegye törvényhatósági bizottsága — az 1887-ik évi szervezkedési szabályrendelet szerint — 289 legtöbb adótfizető, ugyanennyi választott, tehát mindössze 578 tagból áll. Az 1891-iki népszámlálás a megye területén 300 ezret meghaladó lelket mutatott ugyan ki s ehhez képest a törvényhatósági bizottsági tagok számának is 600-at kellene kitennie, a mint ez a megye 1891. évi október 12 én tartott közgyűlésében határozatba is ment, de a belügyi kormány utasítására a megye még ez idő szerint is szervezkedési szabályrendeletében megállapított kerületekből s az akkor megjelölt számban választja bizottsági tagjait. A virilis bizottsági tagok — néhány évre kimutatva — a következő legmagasabb és legkisebb adóösszeg alapján vétettek fel a legtöbb adót fizetők névjegyzékébe, vagyis az első és utolsó virilis tag:

az 1872-ik évre	10,687	frt	20	krral	és	143	frt	56	krral,
az 1878-ik	«	17,692	«	22	«	és	167	«	06
az 1882-ik	«	12,321	»	26	«	és	163	«	88
az 1893-ik	«	21,998	«	48	«	és	192	«	57
az 1896-ik	«	21,024	«	40	«	és	205	«	90

A választó kerületek közül legtöbb választott tagot küld a vármegye törvényhatósági bizottságába Magyar-Pécska és Ó-Pécska egyenkint tizen- négyet, legkevesebbet a szemlaki, kisperegi, forrai-nagy-iratosi, glogováci, tauczi és zarándi kerületek négyet-négyet. Az 1891. évi október 12-iki törvényhatósági bizottsági közgyűlés a megye szervezkedési szabályrende- letének ide vonatkozó részét akként módosította, hogy egyfelől az 1891. évi január hó 1—10-ik napjaiban végrehajtott népszámlálás eredménye alapján a bizottsági tagok létszámát 578-ról 600-ra emelte, másfelől a 45 választókerület közül négyet megszüntetett, de viszont tizenkét új kerüle- tet szervezett. Ugyanekkor azt is kimondta a közgyűlés, hogy miután a választók száma a 600-at egy községben sem haladja meg, a választási alkerületek — minők eddig a két Pécskán voltak — az 1886. évi XXI. t.-cikk 29. §-a értelmében megszűnnek. — A vármegye törvényhatósági bizottsága — az 1887. évi február 8-án kelt belügyminiszteri rendelettel jóváhagyott ügyrend értelmében — évenként négy rendes közgyűlést tart minden január, április, július és október hónap második hétfőjén, vagy ha az ünnepnap volna, a következő napon. Rendkívüli közgyűlés a mutat- kozó szükséghez képest határozatlan számban tartható s ezek határnapját a közgyűlés vagy főispán, kivételesen pedig, ha t. i. a főispáni szék üres, vagy a főispán akadályozva van, az alispán tűzi ki. A közgyűlés elnöke a főispán, akadályoztatása esetében az alispán s ha mindketten akadályozva lennének, a főjegyző. Mindezek egyidejűleges akadályoztatása ese- tén az árvaszéki elnök viszi az elnökséget. A közgyűlés hatáskörét az 1886. évi XXI. t.-cikk szabályozza. A tanácskozási rendet a szabályren- delet V. fejezete írja elő. Eszerint: a közgyűlésen a jelenlevők határoz- nak, előadók a megyei jegyzők és szakközegek. A tanácskozás alá vett tárgyhoz mindenki csak kétszer szólhat, bármikor is szó illeti azonban azt, aki: *a)* napirendet indítványoz; *b)* személyes megtámadásra válaszol; *c)* szavai félremagyarázását kívánja helyreigazítani; *d)* a közgyűlés ügyrend- jére akar hivatkozni. Rendkívüli közgyűlésben csak oly ügyek tárgyalhatók, melyek a meghívó körlevélben említett tárgysorozatban felvéve vannak, ellen- ben rendes közgyűlésben a tárgysorozat összeállítása után beérkezett rende- leték, iratok és jelentések is tárgyalhatók, ha csak 24 órával előbb a közgyűlésen, vagy az elnöknél bejelentettek s egyszersmind a jegyzői hivatalban közszemlére tétettek. Az interpellációk mindenkor a közigaz- gatás vezetésével megbízott alispánhoz, mint a tisztikar fejéhez, intézen- dők s az alispán is adja meg a választ. Írásban előre kidolgozott beszé-

deket felolvasni nem szabad; a szót beszédében egyedül az elnök szakíthatja meg, de ő is csak a tárgytól való eltérés esetében, viszont azonban — kétszeri figyelmeztetés után — tőle a szót is megvonhatja. A ki a tanácskozás méltósága és rendje ellen vét, vagy a gyűlés tagjait sértő kifejezését azonnal vissza nem vonja, széksértési kereset alá vonható s a közgyűlés által — felelősség kizárásával — 100 forintig terjedhető bírsággal büntethető. Mihelyt valamely tárgyhöz szónok nem jelentkezik, az elnök a tanácskozást befejezettnek nyilvánítja s a kérdést szavazásra tűzi ki. A szavazatok a szók szerint vétetnek számba, de ha az elnök, vagy tíz bizottsági tag kívánja, a kérdés felállítás és ülve maradás útján szavazással döntenek el, illetőleg ha törvény rendeli, vagy 20 tag írásban kívánja, névszerinti szavazással. A közgyűlésről vezetett jegyzőkönyvet, ha a gyűlés több napig tart, a másnapi ülésben a közgyűlés, az utolsó napi ülésről vezetett jegyzőkönyvet pedig, valamint a csak egy napon át tartott közgyűlés jegyzőkönyvét is legkésőbb 3 nap alatt az erre kitézített hitelesítő közgyűlés hitelesíti. A törvényhatósági közgyűlések ülései nyilvánosak, de tetszést, vagy nem tetszést nyilvánítani — megintés, majd kiutasítás terhe alatt — a hallgatóságnak tilos. Ha kivételes körülmények zárt ülés tartását indokolják, e felett a közgyűlés többsége dönt. A közgyűlés határozatait rendszerint az alispán hajtja végre. A járási főszolgabírák útján előterjesztett községi ügyekben a törvényhatósági közgyűlés határozatai közvetlenül a főszolgabírának is kiadhatók s ez esetben a végrehajtás is közvetlenül az ő feladatuk. — A törvényhatósági bizottság közgyűlése elé tartozó ügyeket az állandó választmány készíti elő, melybe a törvényhatósági bizottság — 1887-iki szervezkedési szabályrendelete értelmében — 30 tagot választ. Szakosztályai: *a)* közigazgatási, *b)* közmunka és közlekedési, *c)* pénzügyi szakosztályok. Legtevékenyebben működik a pénzügyi szakosztály, mely kivált kölcsönvételi, alapítványi, költségvetési és zárszámadási ügyekben mond véleményt.

b) Bizottságok és választmányok. Az utolsó 25 év alatt feltűnően megszorodott közigazgatási törvények a törvényhatósági bizottságon kívül, a bizottságoknak és választmányoknak egész sorát illesztették a vármegyei közigazgatás szervezetébe. Ezek közül a legkiterjedtebb közigazgatási funkciót teljesít:

a) A közigazgatási bizottság. Hivatása a törvényhatósági és állami közigazgatás közegeinek összhangzó együttműködését biztosítani. Elnöke a főispán, tagjai $\frac{3}{4}$ részben vármegyei tisztviselők és a vármegye törvényhatósági bizottságából választott tagok úgy, hogy voltaképen ez a bizottság is bátran mondható a törvényhatósági bizottság kifolyásának. Szervezetét és hatáskörét az 1876. évi VI. t.-cikk határozza meg. — Albizottságai közül mondhatni önálló hatáskörrel működik az erdészeti albizottság, mely az erdőrendészeti ügyeket kezeli csaknem egészen füg-

getlenül a közigazgatási bizottságtól. Elnöke az alispán, tagjai a kir. kerületi erdőfelügyelő és a törvényhatósági bizottság által 3 évre választott két erdészeti szakértő kültag. — Külön albizottságai még a gyámügyi felebbviteli, fegyelmi, erdei kihágási, útdadó- és törvényhatósági pótdadó felszólamlási albizottságok a neveikből is érthető hatáskörrel.

b) *A központi választmány* a választókerületek száma után megállapítva 32 tagból áll s az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékének összeállításán és kiigazításán kívül még magukat a képviselőválasztásokat is vezeti. Elnöke az alispán.

c) A legtöbb adót fizetők névjegyzékét az 1886. évi XXI. t.-cikk 25. §-a alapján szervezett igazoló választmány állítja össze és igazítja ki. Áll pedig a törvényhatósági bizottság által választott öt tagból, továbbá főispáni kinevezés alá eső elnökből és három tagból.

d) *A bírói választmány* az igazoló választmánynak felebbviteli fóruma. Elnöke a főispán, tagjai a törvényhatóság közgyűlése által választott öt tag.

e) *A népnevelési bizottság* az 1876. évi XXVIII. t.-cikk 8. §-a alapján szervezve áll — a törvényhatóság részéről megállapított szám szerint — 15 választott tagból, a vármegye területén levő vallásfelekezetek egy-egy választottjából, az állami és községi tanítókból, az iskolalátogatókból és végre minden egyes vallásfelekezet tanítói közül a törvényhatósági közgyűlés által választott egy-egy tagból. Ez a bizottság azonban — érdeklődés hiányában — csupán alakuló üléseket szokott tartani.

f) Az 1874. évi XXV. t.-cikk alapján szervezett *statisztikai bizottság* feladata a vármegye területéről évenként egybegyűjteni szokott népmozgalmi adatok összeírásainak felülvizsgálása. A legújabbban életbe lépett állami anyakönyvi törvény azon rendelkezése, hogy az anyakönyvvezetők ezen adatokat közvetlenül szolgáltatják az országos statisztikai hivatalnak, alighanem abszorbeálta ezen bizottságnak egész hatáskörét. Különben sem sok hasznát vette a statistika ügye.

g) *Az egészségügyi bizottság* 34 tagot számlál, kiknek felét a törvényhatósági közgyűlés választottjai, másik felét a tiszti főorvos, 10 járási orvos, 2 állatorvos, a m. kir. honvédszászlóalji orvos, továbbá a közigazgatási bizottság részéről kijelölt mérnök, építész és gyógyszerész teszik ki. Elnököket maguk választják.

h) Az 1883. évi I. t.-cikk 6. §-ának rendelkezéséhez képest a jegyzőjelöltek képesítését az alispán elnöklete alatt működő *jegyző-vizsgáló bizottság* veszi számba. Tagjai: a tiszti ügyész, árvaszéki elnök, pénzügyigazgató, kir. tanfelügyelő, számvevő, a törvényhatósági bizottság által 3 évre választott két tag és a megyebeli jegyzők által szintén 3 évre választott két rendes és egy póttag.

i) *A közkórházi bizottságot* szintén a vármegye törvényhatósági bizottsága alakítja három évenként. Elnöke az alispán, tagjai a közkórház igazgatója, gondnok a és 14, a megye közgyűléséből választott tag. A bizottság közkórházi adminisztratív ügyekben jár el.

k) A vármegye alispánjának elnöklete alatt egy a törvényhatósági bizottság által 3 évre választott, 18 tagból alakított bizottság működik, mely a Bibits alapítványi ügyeket veszi előkészítő tárgyalás alá.

l) *A nyugdíjazásért* folyamodó vármegyei tisztviselők — segédhivatalnokok — és szolgák munkaképességi állapotának megvizsgálására ugyancsak külön bizottság van szervezve. Elnöke a tiszti főorvos, ezenkívül van még a bizottságnak két orvos tagja. Végre

m) az 1894. évi XII. t.-cikk alapján legutóbb szervezett mezőgazdasági bizottság szervezetéről és hatásköréről alantabb lesz részletesen szó.

c) **Törvényhatósági közegek hatásköre és munkafelosztása. I. Központi tisztviselők.** A vármegye választott és kinevezett tisztviselőinek hatáskörét ma már törvények szabályozzák annyi részletességgel, hogy a szervezkedési szabályrendelet ide vonatkozó részéből itt ugyszólván alig lehet néhány általánosságban tartott kijelentésen kívül egyebet feljegyezni.

a) A vármegye első tisztviselője *az alispán* a törvények egész tömkelegében megszabott kötelességei mellett még arra is felügyelni tartozik, sőt »folytonos és éber figyelemmel is kísérni,« hogy a közigazgatás minden ágazatának ügymenete rendes, gyors és pontos legyen. E feladatának teljesíthetése végett a törvényhatósági külső tisztviselők és községi előljáróságok működéséről időközi látogatások útján meggyőződést szerez, a közigazgatásnál alkalmazott központi tisztviselőkkel pedig hivatal-főnöki minőségben rendelkezik. A beérkezett ügydarabokat feldolgozás végett a főjegyzőnek, főszámvevőnek, aljegyzőknek stb., mint előadóknak ő adja ki s a fogalmazott kiadványterveket és névaláírásával ellenjegyezve, ő emeli érvényre.

Általában az alispán vezeti — törvényben körülírt hatáskörrel — a törvényhatósági önkormányzatot s az állami közigazgatás közvetítését mindazon ügyekben, melyek a törvényhatósági bizottság közgyűlésének fenn nem tartvák, avagy más közegek hatáskörébe utalva nincsenek. Hogy ezen teendők nagy, szinte tulhalmozott tömegét dillettánskodó munkával többé végezni nem lehet, de az ugy a vármegye vezetőjének, mint egy egész tisztviselői karnak szakadatlan és pihenést nem ismerő tevékenységét egyre fokozottabban igénybe veszi, elég legyen azzal bizonyítani, hogy az alispáni hivatal ügyeinek évenkénti forgalma ma már átlagosan a 30 ezer ügyszámot is eléri. Minden esetre baj az, hogy a huszonöt év óta kétszeresen megszaporodott közigazgatási teendők végzésére a vár-

megye, a huszonöt év előttinél csak alig valamivel nagyobb munkaerő felett rendelkezik.

b) *A jegyzők* a közgyűlés és alispán előadói s az egyes választmányok, küldöttségek és szakbizottságok jegyzőkönyvvezetői. Mint előadók előadói könyvet vezetnek, az ügydarabokat az iktatókönyvi számok sorrendje szerint, a sürgősöket soron kívül elintézik. A főjegyző még külön az alispánnak törvény szerinti helyettese is.

c) *A főszámvevő* az alispánnak számviteli és pénztárkezelési ügyekben rendes előadója, a vármegye házi-, letéti-, útalap- és alapítványi pénztáraitól vezetett számadások ellenőrzője. Közreműködik a pénztárvizsgálatoknál s öröködik a felett, hogy a jóváhagyott költségvetési előirányzat túl ne lépelessék. Számlákat, díj- és költségfelszámításokat érvényesít, összeállítja és előadja a megye költségvetését, előkészíti a betegápolási pótdadó kivetését, ugyancsak ő állítja össze a vármegyei közmunkaváltság és a természetben leszolgáltatandó közmunka-erő főkimutatását is.

d) *A főpénztárnok és ellenőr* kezelik az összes megyei és alapítványi pénztárakat egyetemleges felelősséggel, minden pénztári ágról külön főkönyvet, a napi bevételekről és kiadásokról pedig napló-jegyzéket és egy főbevételi és kiadási naplót vezetnek, felügyelnek a megyei alapítványok kamatainak pontos befizetésére s rendellenességek esetében jelentést tesznek az alispánnak. Hivatalba lépéskor évi fizetésüknek egyszeres értékével felérő biztosítékot tesznek le.

e) *Az iktató* az alispán kezeihez érkezett beadványokat még az érkezés napján iktató könyvébe bevezeti s az iktatókönyvi számot minden beadványra pontosan feljegyzi, bélyegköteles beadványoknál felügyel azok helyes bélyegzésére is. Az elintézett ügydarabokat ő veszi át naponkint a kiadótól, az elintézést iktató könyvében kivezeti, a határidőre nyilván tartandó darabokat az evégből vezetett határidő-nyilvántartási naplóba bejegyzi s ezután az összes iratokat a levéltárba szolgáltatja.

f) *A kiadó* a kiadatni rendelt ügyiratokat átveszi, könyvébe szám szerint bevezeti, a sürgősöket azonnal, a többi pedig a beérkezés sorrendje szerint az irnokokkal letisztáztatja, az eredeti fogalmazvánnyal összeegyezteteti s mind ennek megtörténte után postára adja.

g) *A levéltárnok* az ügyiratokat rendben tartja és megőrzi. A beadványokról évfolyamonként mutató-jegyzőkönyvet (index) vezet. Ő veszi át és kezeli a számadásos nyomtatványokat, minők a marhalevelek, házalási könyvek, igazolási jegyek stb. továbbá úgy a központi, mint a külső tisztviselők használatára beszerzett írószereket is. A marhalevelek szabályos kezelése tekintetében a levéltárnok és segéde felelősséggel tartoznak.

h) *A két tisztí ügyész* a törvényhatóság jogtanácsosa és állásánál fogva tagja a megyei árvaszéknek; összeütközések elkerülése végett — bár az alügyész a főügyésznek alárendeltje is — a vármegye területe

árvaszék és adóügyi külső teendők tekintetében a két ügyész között arányosan megosztatik. Az árvaszéki ülésekben hetenkint felváltva vesznek részt, ellenben a közigazgatási bizottságnak a főügyész a tagja, az alügyész pedig csak állandó helyettese.

z) Az egészségügyek közvetlen ellenőrző közege az alispánnak alárendelt *tiszti főorvos*. Teendőit a közegészségügyi törvény szabályozza. A járási orvosok szakügyekben alatta állanak s működésüket ő vezeti és ellenőrzi.

k) *A számvevők* a községi költségvetési előirányzatok és számadások számszéki előadói s miután előadói teendőjük a központban végzendő, a központi tisztviselők közé soroztatnak s mint a számvevőség tagjai egy közös egész részeit képezve, az alispán saját s esetleg a főszámvevő útján közvetített vezetése alatt együtt működnek. Ennek daczára munkaarányos megosztása érdekében a vármegye alispánja a megyebeli községeket a számvevők számának megfelelő kerületekbe csoportosítja.

l) *A várnagy* — hangzatos czíme daczára közvetlenül az alispánnak alárendelve — kezeli a vármegye »belgazdászati ügyei«-t, felügyel a szolgálazemélyzetre, épületekre, rabokra és butorokra.

2. Külső tisztviselők. a) A járás fejének, a *főszolgabirónak*, teendőiről itt szám szerint fel nem sorolható törvények gondoskodnak úgy, hogy a szabályrendelet már nem is tud már tőlük egyebet kívánni, mint hogy ügykezelésüket a központi mintájára rendezzék be, meg hogy pénzértékeket 48 órán túl ne tartsanak maguknál. A többi, töméntelen végezni valót az egyre szaporodó törvények és különböző eredetű szabályrendeletek írják terhére.

b) A *főszolgabirónak* segédje és a szükséghez képest helyettese is a *járási szolgabiró*. Ilyenkor önállóan működik, különben pedig hivatali főnöke a főszolgabiró által hozzáutalt fogalmazási és segédhivatali teendőket végzi és kiküldetéseken jár el, melyeknek fuvar költségei — ha egyébként fel nem számítatik — a főszolgabiró fuvarátalányát terhelik.

c) *A járási orvosok* a főszolgabiró egészségügyi szakközegei. Mint ilyenek a járási főszolgabirónak alárendelvek, tisztán szakügyekben azonban a tiszti főorvossal közvetlenül érintkeznek. Működési körüket az 1876. évi XIV. t. cz. egészségügyi törvény szabályozza, de az állategészségügyre is kiterjed és a szükséghez képest lóvizsgálatokat teljesítenek, vagy állatjárvány-rendszabályokat is foganatosítanak.

d) *Az állatorvosok* feladata általában véve az állategészségügy kezelése, az állattenyésztés előmozdítása s járványos, vagy ragályos kórok felmerülésekor az előirt állatjárvány-rendszabályok szigorú teljesítése. Szakügyekben a tiszti főorvosnak, egyébként az illető járási főszolgabirónak vannak alárendelve. Kötelességük a marhavásárokat figyelemmel kísérni

és a marhaleveleket ellenőrizni, végre a tavaszi ló- és marhavizsgálatoknál s az esetleges időközi vizsgálatoknál közreműködni.

3. Gyakornokok. A *közigazgatási gyakornokok* az illető főnökek által hozzájuk utalt fogalmazási s illetőleg előadói teendőket végzik, a szükséghez képest azonban a kezelési teendőkből is közreműködnek. A *számgyakornok* a főszámvevő mellé osztatik be s ennek vezetése és felügyelete alatt a számvevői és pénztári szakban működő tisztviselők segédkezésére alkalmaztatik.

4. Segédhivatalnokok. E czim alatt a vármegye *irnokait* kell érteni. A szabályrendelet róluk csak annyit mond, hogy általában illető főnökeiknek vannak alárendelve s teendőiket is ezek utasítása szerint végzik. Különböztetve a központok közvetlenül a kiadó, a járási irnokok a főszolgabíró rendelkezése alatt állanak.

IV. A vármegye háztartása.

1. Háztartási költségek. A vármegye háztartási költségeit fedezi: a) Saját jövedelmeiből. b) Az 1883. évi XV. t.-czikk 1. §-ában megállapított állami javadalmazásból. c) Törvényhatósági pótdából, minek kivetési, kezelési és beszedési módját külön vármegyei szabályrendelet (61/884. közgyűl. sz.) határozza meg. A betegápolási pótdó tárgyában szintén külön szabályzat (376/880. közgy. sz.) van hatályban. A vármegyei házi pénztár saját jövedelmeit képezik a törzsvagyon-alap kamatai és a vármegyei ingatlanok bér- és haszonbérjövödelmei. A megyeház-alapnak az arad-csanádi vasút kétegyháza-kisjenői szakaszának kiépítésére a közmunkaváltság-alapból nyújtott hozzájárulás fejében felajánlott és elfogadott 10 ezer frt névértékű részvények képezték alaptőkéjét. Az alap további gyarapítására a házi pénztári maradványok és egyéb, rendelkezésre kerülő, pénzek szolgálnak.

2. A vármegye törzsvagyon. Aradvármegye törzsvagyon-alapja az 1895-ik évi álladék szerint 98,323 frt 48 krt tett ki, ebből 7268 frt 47 kr. készpénz volt, míg 18,450 frt állampapirokban, 72,605 frt 01 kr. pedig takarékpénztári betétekben és magán-kötvényekben volt elhelyezve. Az alap 1894. évi bevételeiből 10,921 frt 20 kr. valódi és 602 frt átfutó bevételként lett kimutatva, ugyanezen évben kiadása volt az alapnak 3508 frt 30 kr. valódi és 602 frt átfutó kiadás. A vármegye tulajdonát képező ingatlanok és pedig

I. Arad szab. kir. város területén: a) A megyeház és törvényszéki épület 2 hold és 210 □-ól kiterjedésben. E központi megyeház 1821-ik évben épült fel a megyei karok és rendek adakozásából, továbbá a megye házi pénztárának hozzájárulásából. A törvényszéki helyiségek eredetileg katonai határőrvidéki, kincstári épületek voltak, a vidék visszakebelezte-

tése idejében azonban Mária Terézia királynő a vármegye tulajdonába bocsátotta. Ezen épületekhez még egy 568 □-ölnyi kertrész is tartozik. *b)* A vármegyei közkórház 1 hold és 1439 □-ölnyi belsősséggel. *c)* A legutóbb felépített lovassági laktanya összesen 20 hold és 390 □-öl kiterjedésű külsősséggel.

II. A vidéken: *a)* Főszolgabírósi székház Pécskán 1366 □-öl belsősséggel. Becsértéke 13 ezer forint. *b)* Világoson 900 □-öl belsősség 1000 frt becsértékben és 1080 □-öl kenderföld 150 frt becsértékben. Amarra báró Bohus István nagybirtokost telekkönyvileg biztosított visszavásárlási jog illeti meg; a kenderföldek után évi 7 frt haszonbérjövédelmet húz a megye. *c)* Pankotán 2 hold 640 □-ölnyi epreskert-belsősség, mely rendeltetésének megfelelőleg használtatik. Értéke 500 frtra van becsülve. *d)* M.-Radnán 137 □-ölnyi belsőssége és 2 hold 1118 □-ölnyi kiterjedésű külsőssége van a vármegyének. Előbbin a főszolgabírói székház áll és 6 ezer, utóbbi legelő- és erdőterület és 100 frt becsértéket képvisel. *e)* Főszolgabírósi székház Ternován, mely a főszolgabíró és járási szolgabíró természetben nyújtott lakását és a hivatali helyiségeket foglalja magában. Két épület összesen 5 hold 1000 □-öl belsősséggel 7 ezer frtnyi értékre becsülve. Ezen ingatlanok visszavásárlási joga báró Solymossy László nagybirtokos javára van telekkönyvveve. *f)* Nagy-Halmágyon a főszolgabíró lakását és irodahelyiségeket magába foglaló székház; ezideig telekkönyvveve nem volt, az eljárás ez irányban épen most van folyamatban. *g)* Az 1110 □-ölnyi kiterjedésű és 5500 frtra becsült főszolgabírói székház Borossebes nagy községben. *h)* Buttyinban egy 3 ezer frt értékű belsősség. Az épület bérházul használtatik és 200 frt évi bérjövédelmet hajt. *i)* Borosjenő községben főszolgabírói székház 1 hold 856 □-ölnyi belsősséggel. Becsértéke: 6 ezer forint. *k)* A főszolgabírósi székház Kisjenőn. Ez sincs még ez ideig a megye nevére telekkönyvveve, de az eljárás itt is folyamatban van. Végre: *l)* Elek községében van a vármegyének egy 744 □-öl belsőssége (ugyancsak hivatali székház) 5 ezer forintra becsülve, továbbá egy 500 frt értékű, 1 hold és 362 □-ölet kitevő szántóföld külsőssége, mit a járási főszolgabíró használ.

3. Megyei alapok és pénztárak. A vármegye tulajdonát képező, vagy csak a vármegye kezelése alatt álló alapok — a már fent tárgyalt törzsvagyon-alapon kívül s nem értve e cím alatt az úgynevezett alapítványokat — az 1894-ik évre szerkesztett számadásban a következő álladékokat mutatják:

Az alap czíme	Maradvány és 1894. évi bevételek		1894. évi kiadások		Pénztári maradvány							
					készpénzben		állampapirokban		tak. pénzt. betét és magán kötvényben		Összesen	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Állategészségügyi alap	1782	45	32	20	659	35	—	—	1090	90	1750	25
Állattenyésztési »	11	—	—	—	11	—	—	—	—	—	11	—
Beszállásol. pótdó »	339338	50	316347	61	3702	19	—	—	19288	70	22990	89
Betegápolási »	23297	14	12232	21	11064	93	—	—	—	—	11064	93
Erdei »	11231	52	6922	7	4308	75	—	—	—	—	4308	75
Ipariskolai »	4132	06	2031	81	35	19	—	—	2065	06	2100	25
Kamat »	2283	22	1709	07	574	15	—	—	—	—	574	15
Közkórház »	61917	11	1809	16	3126	97	15150	—	41830	98	60107	95
Közkórház kiböv. »	40387	50	20000	—	—	—	—	—	20387	50	20387	50
Megyei pótdó »	203308	49 ^{1/2}	60000	—	63834	17 ^{1/2}	—	—	79474	32	143308	49 ^{1/2}
Megyházépítési »	11684	42 ^{1/2}	1179	—	5	42 ^{1/2}	—	—	10000	—	10005	42 ^{1/2}
Tisztvisel. nyugdíj »	164963	15	49822	69	13600	63	18750	—	82789	83	115140	46
Rendkívüli » »	11461	54 ^{1/2}	7069	51	130	49	—	—	4261	54	4392	03 ^{1/2}
Jegyzői » »	94928	87 ^{1/2}	9210	67	6836	66 ^{1/2}	—	—	78881	54	85718	20 ^{1/2}
Legény »	2571	—	79	69	34	21	—	—	2457	10	2491	31
Könyomda »	1222	56	914	64	307	92	—	—	—	—	307	92

A vármegye házi pénztárának 1894-ben 111,527 frt 26 krral kimutatott bevételeiből ugyanezen évben 110,883 frt 80 kr. használtatott fel, eszerint a következő év pénztári maradványa 643 frt 46 krt tett ki.

A letéti pénztár 1894. évi bevételeinek s az előző évi maradványának együttes összege: 178,345 frt 22^{1/2} kr. Erre 1894. év folyamán 77,414 frt 84^{1/2} kr. adatott ki, így 1895-ik évre átvitetett 100,930 frt 38 krnyi pénztári maradvány, a miből 4764 frt 55 kr. készpénzben, 9200 frt állampapirokban és 86,965 frt 83 kr. takarékpénztári betétekben és magán kötvényekben állott kezelés alatt. A vármegye pénzeinek kezelése az 1883. évi XV. t. cz. alapján 1883. évi július 14-én 37,169 szám alatt kibocsátott belügyminiszteri szabályrendelet szerint történik.

4. Alapítványok. a) *A Bibits-alapítvány.* Az Aradvármegye tulajdonát képező, vagy csak a vármegye kezelése alatt álló, nagy számú alapítványok között első helyen áll Bibits, született Tomján Margit fejedelemnek mondható iskolai alapítványa. E nemes lelkű és fenkölt gondolkozású nő Aradon 1774. decz. 31-én kelt s 1776. márcz. 1-én Mária Terézia királynő legfelsőbb jóváhagyásával megerősített végrendeletében jól tanuló, nemes ifjak neveltetésére 222,653 pengő forintot és 51 krt hagyományozott azon további rendeltetéssel, hogy ezen összeg kamataiból Szent-Annán fennállott kegyes-rendi gymnasiummal kapcsolatban tápintézet rendeztessék be. Csakugyan már 1778-ik évben negyven ifju nyerte a konvik-

tusban nevelését. A szent-annai konviktus azonban nem sokáig élvezte boldog emlékü Tomján Margit jótékonyágának áldását, mert József császár 1784-ben önkényüleg megszüntette az intézetet, melynek akkor becsukott kapui azóta sem nyíltak meg többé. A szent-annai tanintézet megszűnése után hosszú ideig senki sem élvezte az alapítvány jótékonyágát s csak nagy későn juttattak belőle néhány tanulónak csekély stipendiumot. Később Nagyváradon létesült újra egy konviktus, melybe hol több, hol kevesebb tanulót vettek fel, 40-et azonban egyszer sem haladt meg a számuk. Rövid fenállása után 1849-ik évben a nagyváradai intézet is megszűnván, ezen évtől kezdve 1856-ig ismét értékesítés nélkül hevert az alapítvány, míg nem 1856-tól kezdve kamataiból néhány tanuló húzott évi 210 frtos ösztöndíjakat. Az ösztöndíjasok száma csak az alkotmány helyreállítása után emeltetett fel huszonötre. — Az 1867. évi december hó 2-ikáról keltezett leiratában ismét akként intézkedett a magyar közoktatásügyi kormány, hogy az eddig ösztöndíjban részesített 25 tanulón kívül még 114 ifju nyerjen évi 200 forintos ösztöndíjat s erre az alapítvány kamataiból 24071 forint 94 krt folyósított is. A vármegye közönsége azonban — mint alapítványi gondnok — leghatározottabban állást foglalt a közoktatásügyi kormány e terve ellenében s nyomban meg is bizott egy bizottságot azzal, hogy az alapítványnak jövőben leendő használata felől tervet készítsen s erről a legközelebbi bizottmányi ülésnek véleményező javaslatot tegyen. A terv kidolgozásával megbizott küldöttség azon álláspontra helyezkedett, hogy miután egyfelől az alapító nő szándéka nem ösztöndíj-kiosztás, de tápintézet alapítása volt s az ösztöndíj-osztás csakis József császár önkényes rendelkezésében leli magyarázatát és miután másfelől az alapítványi feltételeknek egyébként is megfelelő 139 kitünő tanuló nem is akadna, ily körülmények között pedig az alapítvány jótékonyágában könnyen érdemetlenek is részesülnének: a közoktatásügyi kormány szándékának minden megengedett módon utját kell állani. Így határozott az 1867-ik év december 2-án és következő napjain tartott bizottmányi ülés is s ugyanekkor Ő felsége a királyhoz intézett folyamodásában királyi jóváhagyást kért ahhoz, hogy 40 ösztöndíj-állomás fentartása mellett a még rendelkezésre álló 99 egyenkint 210 frtos ösztöndíj együttes összegének kamatai az Aradon építeni tervezett lyceum tanári javadalmazásaira legyenek fordíthatók. A kért királyi jóváhagyás 1868. évi május hó 12-én kelt királyi kéziratban meg is adatott. Néhány év mulva erre az aradi lyceum is felépült, azonban Aradvármegye törvényhatósági bizottsága, mint alapítványi gondnok meghallgatása és beleegyezése nélkül a Bibits-alapítványi tőke egy jelentékeny részének felhasználásával. Hiába volt azután a vármegye minden óvásemelése, hogy a kamatokból is csak a 40 ösztöndíj-állomás fentartására szükséges összegben felüli részt engedte át s ezt sem

építési és felszerelési költségekre, de kizárólag tanári javadalmazásokra. Az évről-évre megújult tiltakozások dacára a Bibits-alapítvány a lycealis épület telekkönyvi tulajdonosa maradt. De legalább 1872-ben maga a közoktatásügyi kormány is elismerte a vármegye követelésének jogosult voltát s ígéretet is tett, hogy az aradi lyceumba beépített alapítványi tőkének megfelelő összeget már az 1873-iki országos költségvetésbe felveszi. A helyett, hogy így történt volna, 1876-ban már oly értelmű kormányrendeletet vett a vármegye, hogy miután a beszüntetett 99 ösztöndíj állomás után megtakarított összegek a lyceum építési költségeinek törlesztésére nem elegendők, az ösztöndíj-állomások számát 20-ra, vagyis felére apasztja. Ez megint rossz vért szült itt s ismét egymást érték a felterjesztések a közoktatási kormányhoz. 1879. évben meg épen kíséretül küldöttséget is rendeltek a felterjesztéshez anélkül azonban, hogy a lépések a kormányt szándékainak megmásítására bírhatták volna. Ilyen maradt a helyzet mind a mai napig.

b) *Más alapítványok.* 1. Egyike a legrégebb keletű megyei alapítványoknak *Vásárhelyi* Jonathán 2 ezer rajnai forintban tett alapítványa. Az 1758-ik évi február 8-án kelt végrendelet szerint az alap kamatai keresztény-katholika hitre áttért szegény tanulók segélyezésére voltak fordítandók. 1887. év folyamán Vásárhelyi Géza, Béla, László és Ilona ezen alapítvány gyarapítására újabb 1600 frtot ajánlottak fel, egyszersmind családi tanácsukban kimondták, hogy mindaddig, amíg Vásárhelyi Jonathánnak és testvérének Sámuelnek törvényes leszármazói lesznek, az alapítvány kamataiból létesített két 120—120 frtos ösztöndíj is csak ezeknek adományozható. Ha ellenben ilyenek nem volnának, az ösztöndíjokban nemes szülőktől származó, vagy keresztény-katholika hitre áttért, szorgalmas ifjak részesítendőek. Az alapítvány kezelését teljesen a vármegyének engedték át s csupán az ösztöndíjak adományozását tartották fenn a családi tanácsnak. Az alapítvány — az 1895-iki számadás szerint — 6193 frt 99 kr. álladékkal rendelkezik. 2. *A Kászonyi-alapítvány* — az 1792. évi február hó 13-án kelt alapító levél szerint — Kászonyi András kir. tanácsos 5 ezer rhenusi forintot tevő adományából keletkezett. Az alapítvány kamatai — az alapító rendelkezésének megfelelőleg — négy nemes, vagy tisztviselői özvegy, esetleg ily sorsú árvák gyámoltására használatnak fel. Az egyenkinti segélyezések átlagos összege 30—40 forint. Az alapítvány tőkéje 1895-ben 3741 forint 27 krt tett ki. 3. *A Muraközy-alapítvány* az 1815. évi június hó 1-én Budán kelt és a nádori hivatal által ugyanezen év július 11-én hiteles másolatban kiadott alapító levél szerint 25 ezer forinttal v. p. tétetett s rendeltetése következőleg határozott meg. Az alapítványi tőke egy részének — 10 ezer forintnak v. p. — kamatai a »honilag kiállítandó felkelő sereg két legényének tökéletes ellátására,« — ugyancsak 10 ezer forintnak v. p. kama-

tai az ezen felkelő seregbeli katonák netaláni megbénulása esetében holtiglan tartó nyugdíjazásukra, elhaltuk után pedig özvegyük és gyermekeik gyámolítására — fordítandók. Az alapítványi tőkéből még fennmaradó 5 ezer v. p. forint kamatai az ország által évenként megajánlott királyi országos járulék (subsidiüm) pótlására szolgáljanak. A mennyiben az alapítás kamatai ily értelemben felhasználhatók nem volnának, úgy azok felét az alapító levél tőkésíteni rendeli, a másik fele megyei utak, hidak és töltések javítására, továbbá vallás és nemzetiségi különbség nélkül megyebeli elmebetegek gyógyítására, talált hullák és szegények temetkezési költségeire használhatók fel. Ezek szerint az alapítvány rendelkezésének teljesen megfelel annak jelenlegi azon használata, hogy 57,074 frt 04¹/₂ krra felszaporodott tőkéjének évenkénti kamataiból a megyei út-alap és kórház segélyeztetnek és pedig előbbi évi 250, utóbbi 350 frttal. A Muraközy-alapítványhoz tartozik még egy, 500 forintnyi értéket képviselő könyvtár, melyet a vármegye levéltára őriz. 4. *Almási Pál* volt főispán 1820-ik év márczius hó 20-án kelt alapító levelével az aradmegyei rabok lelki oktatásáról és keresztény hitben való gyarapításáról kívánt gondoskodni, midőn ezen czélra 2 ezer forintot v. p. adományozott. Az összeg 6⁰/₀-os kamatai az aradi minorita-atyákat illetik, kiknek ennek fejében »örök időkre« minden vasárnapon és ünnepen szent misét és a szent evangéliumot kellene a fegyenczek előtt a »megye épületében levő kápolnában« felolvasniok, ha ugyan volnának még a vármegyének fegyenczei és állana még a megyeházi kápolna. Az alapítvány különben jelenleg 878 frt 20 krból áll s kamatait a minorita-atyák élvezik; az alapító levelet és kötelezvényt is ők őrzik. 5. *A magyar nyelvterjesztési alapot* az 1831-ik év Szent-György hava 11-én tartott vármegyei közgyűlés alapította s ebből 1867. óta évi 20 forintnyi ösztöndíjban részesül nyolcz, nem magyar ajku, gymnazialis oly tanuló, ki a magyar nyelv elsajátításában jeles előmenetelt tanúsít. Az alap 1894. évi számadása 8116 forint 34 kr. pénztári maradvánnyal záródott. 6. *A népnevelési alap* a megyei fegyenczek munka-keresménye címén 1870-ik évben befolyt 3080 forint 7¹/₂ krból keletkezett. A vármegye 1871. évi április 13-án tartott közgyűlésében népnevelési alapot létesített ezen összegből eredetileg oly rendeltetéssel, hogy kamataiból érdemes és szegénysorsú néptanítók segélyeztessenek, de az 1889. év január 14-én tartott megye-gyűlés azt oda módosította, hogy az alap kamat jövedelme egyes, a fentartó eszközeiben szűkölködő népiskolák segélyezésére, vagy új iskolák létesítésére használandó fel. A segély egyszer és mindenkorra vagy visszatérőleg is, de legfeljebb öt évre adható felekezeti és községi iskoláknak egyaránt, ha a közoktatásügyi törvényszabta követelményeknek megfelelők. Az alap álladéka 8274 forint 70 krt tesz ki. 7. *A Bohus Szögyény-Antonia* alapot alapították 1890-ik évben Bohus Zsig-

mond, István és László 200 forinttal néhai anyjuk Szögyény Antónia világoosi nagybirtokosné, a budapesti jótékony nőegylet, az országos vörös-kereszt egylet aradvármegyei választmánya- és világoosi fiókja egykori elnöknőjének emlékezetére. Az alap gyarapítására Bohus Istvánné és még többen »világoosi hölgyek« alapítványa czímén 153 frtot adományoztak, azt szabván az összeg rendeltetéséül, hogy kamataiból egy tanköteles árvafigy szeptember 6-án, Szögyény Antónia születésnapjának évfordulóján ruhával láttassék el. 1891-ben ismét szaporodott az alap Szent-Iványi Sánka Stefánia és mások adományával, kik a Szögyény Antónia iránt érzett kegyeletük megörökítése céljából maguk között gyűjtést rendeztek s ennek eredményeképen 2 drb. 200 frt névértékű tiszta-szegedi nyerevénykölcsön kötvényt ajánlottak fel. Végre még Bohus István engedte át az alapnak egy hivatalos eljárása alkalmával érdembe hozott 7 frt 93 kr. napidíját. Az összes ezen alapítványok 1891-ben vonattak össze 560 forint 93 krnyi tőkével »Bohus-Szögyény Antónia iskolai alapítványa« czímén egy alapba. Jelenlegi álladéka 577 forint 35 kr. 8. *A »Gávai Gaal Sándor alapítványa.«* Felajánlották az 1887-ik évi április 25-iki közgyűlésnek Gaal Jenő dr. volt országgyűlési képviselő és testvérei egy darab 500 frtról szóló 4 százalékos, magyar állami aranyjárdék kötvénnyel. A kötvény szelvényeinek beváltási ára minden iskolai év végén fele részben Magyar-Pécska, másik felerészben Ó-Pécska községek iskolaszékeinek adatnak ki pécskai szorgalmas tanulók jutalmazására. Az alap 527 forint 96 krra szaporodott. 9. *Bochdanovits György* 1878. évi november hó 1-ről keltezett levele kíséretében 50 frtot küldött a megye hatóságának azzal, hogy ez összeg »*Bochdanovits Karolina iskolai alapítványa*« czímén kezeltessék és kamatai a dulcselei g. n. e. iskola azon növendékei jutalmazására fordíttassanak, kik magyarul legjobban irnak és olvasnak. Ezideig azonban a kamatok évről-évre tőkésítették. 10. *A harkályligeti hídám alapot*, mely az 1895-ik évi számadásban 7097 frt 64 kr. álladékkal van kimutatva, — a kir. erdészeti kincstár, mint uradalom, továbbá a zarándi és szintyei uradalom, Kerülő, Ó- és Uj-Fazekas Varsánd, végre Ó- és Uj-Szent-Anna községek részéről 1884-ben alakult érdekcsoport létesítette a harkályi köröshíd építésére és fentartására. Az építkezésnél megtakarított összeget és hídámjövedelmet csak kezeli a vármegye, úgy, hogy szoros értelemben véve nem is törvényhatósági alap. 11. Tekintélyes alapítványa van még a vármegyének a *Bohus Zsigmond alapítványban*. Alapította 1890-ik évben Bohus Zsigmond cs. és kir. kamarás és főrendiházi tag 10 ezer forintnyi tőkével. A már 11 ezer forintot meghaladott ezen alap kamataiból két technikai pályára készülő ifju híz évente 150—150 forintnyi ösztöndíjat. 12. »*Néhai szamosujvárnémethi drauczi Dániel József alapítványa.*« Alapította özvegy Dániel Józsefné 1892-ik évben 1000 frttal, mely összeg

kamatait ösztöndíjképen egy-egy aradmegyei születésű, jeles előmenetelű, keresztény lyceumi (aradi kir. főgymnasiumi és főreáliskolai) tanuló kapja. Az alap jelenleg 1080 frt 70 krt tesz ki. 13. Az 1886. évi október 25-én tartott megyei közgyűlés fogadta el *Szeidner Bernát iskolai alapítványát* 100 frttal. Az alap 1894. év végén 134 frt 20 krnyi álladékkal bír s kamatai — az alapító levél szerint — minden iskolai év végén a berzovai gör. keleti és gör. katolikus hitfelekezeti iskolákba járó s a magyar nyelvben jó előmenetelt tanúsított fiuk jutalmazására használandók. 14. *Az aradmegyei közkórház-alaphoz* — az 1775. évi márczius hó 1-én kelt alapító levél szerint — elsőként járultak adományaikkal: özv. Edelspacherné, született Kocsamák Erzsébet 2000 frttal, özv. Kászonyiné szül. Radanits Klára 1000 frttal és Kászonyi András szintén 1000 frttal. Az első négy ezer forint nem egészen 60 év alatt kamataiból, önkéntes adományok, végrendeleti hagyományokból és a vármegye közönségének hozzájárulásából annyira szaporodott, hogy már 1833-ban az akkori követelményeknek megfelelő közkórház felépülhetett. A közkórház-alap az 1895. évi számadásban már 60,107 frt 95 krral szerepel, a miben nincs benn a 20,387 forint 50 krt tevő közkórház kibővítéalap vagyonaálladéka. 15. *A borosjenői kórházalap*, melyet nem kezel ugyan a vármegye, de az előbbiekkal kapcsolatosan itt még is megemlíthető, a volt borosjenői cs. kir. szolgabírói hivatal vezetése mellett a vidéki birtokosok, községi testületek és magánosok körében eszközölt gyűjtésekből került ki. A borosjenői járási kórház 1854. évben épült fel s adatott át rendeltetésének. 16. Hasonlóképen keletkezett a *buttyini kórházalap* is, melyet azonban még jelenleg is a vármegye kezel. 1855 óta önkéntes adományokból és büntetőpénzekből ezen alap 37,491 frt 78 krra szaporodott fel. A kórházra azonban még mindig csak vár Buttyin és vidéke.

4. Költségvetés. Aradvármegye legutolsó — 1896-ik évi — költségvetését 1895. október hó 14-én tartott törvényhatósági közgyűlésében az 1895-ik évi költségvetés eredményével egybevetve, a következőképen állapította meg :

Rovat	N e v e z e t e s e n	1895-ik évi		1896-ik évi	
		összeg		összeg	
		frt	kr.	frt	kr.
	<i>A) Szükséglet.</i>				
		1360	—		
I.	Tisztviselő, segéd és kezelő személyzet fizetése és lakpénze	85770	—	87730	—
II.	Szolgaszemélyzet bére és lakpénze	7205	—	7815	—
III.	Szolgaszemélyzet ruházata	1673	—	1708	—
IV.	Hivatalos helyiségek bére	100	—	100	—
V.	Irodai szükségletek	5768	56	5768	56
VI.	Napidijak és útiköltségek	6700	—	6700	—
VII.	Épületek fentartása	1530	—	1530	—
VIII.	Egyéb rendszeresített kiadások	775	—	775	—
IX.	Rabtartási költségek	—	—	—	—
X.	Előre nem látható kiadások	—	—	991	41
XI.	Székházépítési, esetleg házi pénztári tart. alapra	—	—	—	—
		1360	—		
	Összesen	109521	56	113117	97
	<i>B) Fedezet.</i>				
		1360	—		
I.	Állami javadalmazás	100900	—	102260	—
II.	Cselekvő kamatok	2225	30	2010	97
III.	Ingatlanok jövedelme	207	—	207	—
IV.	Alapok járuléka	5700	—	5700	—
V.	Különféle bevételek	10	—	10	—
VI.	Térítmények	478	26	400	—
VII.	Pót-adó	—	—	—	—
		1360	—		
	Összesen	109521	26	110587	97

A mint látható, a vármegye rendes költségvetési szükségleteinek fedezésére 1896-ban törvényhatósági pótdadót nem vett igénybe, egyéb czélra azonban s nevezetesen a rendkívüli nyugdíjalap javadalmazására a közgyűlés 1⁰/₀-ot, továbbá az egész megye területére kiterjedő távbeszélő-hálózat és az ezredéves kiállítás költségeinek második részlete fejében 2⁰/₀-nyi törvényhatósági pótdadót szavazott meg.

A vármegyei költségvetés szükséglet-rovatai közül legérdekesebb kétség kívül az első, melyben a tisztviselő-, segéd- és kezelő személyzet fizetése és lakpénze van előirányozva. A tisztviselő- és segédhivatali személyzet javadalmazása Aradvármegyében sem áll arányban szakadatlanul fokozódó teendőikkel. E panasz jogosultságát legfeljebb az gyengíti némileg, hogy az ország pénzügyi helyzete hosszú időn át újabb terhek elvállalását csakugyan lehetetlenné tette s hogy a belügyi kor-

mány éppen ujabban számos jelét adta annak, hogy a vármegyei tisztviselők sivár anyagi helyzetén segíteni komoly elhatározása.

A *tiszti illetmények állása* különben — összehasonlítva az 1877-ik évi szervezkedési szabályrendeletben megállapítva volt fizetésekkel — Aradvármegyében ilyen:

A tisztviselő	Fizetés	Lakbér	Fizetés	Lakbér	Uti átalány	
	1877-ben		jelenleg		1877-ben	jelenleg
Alispán	2400	term.	2500	term.	400	500
Főjegyző	1400	200	1500	300	—	—
Aljegyző	900	—	700—1000	100—200	—	—
Tiszti főügyész	600	—	1300	300	—	—
» alügyész	—	—	900	200	—	—
» főorvos	1200	—	1100	—	—	—
Főpénztárnok	1200	200	1300	200	—	—
Főpénztári ellenőr	—	—	900	150	—	—
Főszámvevő	1200	200	1300	300	—	—
Számvevő	800	—	900	100	—	—
Számvevősegi gyakornok	—	—	600	—	—	—
Levéltárnok	800	100	900	150	—	—
Levéltári segéd, iktató, kiadó	600	100	700	150	—	—
Irnok	500	—	600	50	—	—
Díjnok	360	—	360	—	—	—
Várnagy	500	term.	550	—	—	—
Közig. gyakornok	—	—	400	60	—	—
Árvaszéki elnök	1400	200	1500	300	—	—
» ülnök	1000	200	1100	200	—	—
» iktató, kiadó, irattárnok	600	100	700	150	—	—
» irnok	500	—	600	50	—	—
Gyámpénztárnok	1000	200	1100	200	—	—
Ellenőr	800	200	900	150	—	—
Könyvvezető	—	—	900	150	—	—
Járási főszolgabíró	1000	term.	1100	200	400	400
» szolgabíró	700	100	800	120	—	—
» gyakornok	—	—	400	60	—	—
» irnok	420	—	500	50	—	—
» orvos	600	—	600	—	—	—
» állatorvos	400	—	500	—	200	200
Laktanyafelügyelő	—	—	400	term.	—	—

E kimutatás eléggé meggyőzhet mindenkit, hogy a tisztviselői javadalmazások nagyobb része Aradvármegyében is alatta áll a legegyszerűbb megélhetés követelte minimumnak s kiváltképpen arról is, hogy a vármegyei közegek fizetésének alig észrevehető emelkedése távolról sem tartott lépést a vállalkra halmozott teendők szinte aggasztó szaporodásával. E helyen megemlíthető még, hogy a napi-díjfokozat szerint hivatalos kikül-

detések után az alispánt 5 frt, az árvaszéki elnököt, főjegyzőt, tiszti fő-ügyészt, főszámvevőt és főorvost 4—4 frt, az árvaszéki ülnököt, főszolgabíró, tiszti alügyészt és aljegyzőt egyenkint 3 frt 50 kr., végre a járási szolgabíró, járási orvost, közigazgatási és árvaszéki számvevőt, pénztári tisztviselőt, állatorvost és kezelő hivatalnokot 3—3 frt, végre a gyakor-nokot és irnokot egyenkint 2 frt illeti meg. — E mű nyomása alatt a megyei tisztviselők fizetését figyelemre méltó módon emelték.

V. Árvaszék és gyámügy.

I. Az árvaszék szervezete. Aradvármegye árvaszékének tisztviselői: egy elnök, öt ülnök, két jegyző, továbbá egy-egy gyámpénztárnok, gyámpénztári ellenőr, könyvvezető, számvevő, iktató, kiadó és irattárnok s — mint már említve volt — a törvényhatóság tiszti ügyészei szintén tagjai az árvaszéknek. E rendszeres tisztviselők és hivatalnokokon kívül az árvaszékhez a megyei törvényhatósági bizottság által az 1877-ik évi XX. t.-cikk 178. §-a értelmében saját tagjai közül 12 kiküldött választatik, kiket az ülésen résztvevő ülnökökkel azonos számban, neveiknek betűso-ros rendje szerint az árvaszék elnöke hív meg az egyes ülésekre. E tagok a törvényhatósági bizottságnak öt évenként történő kiegészítése alkalmával visszalépnek, de ha a törvényhatósági bizottságnak tagjai maradnak, újra megválaszthatók.

Az árvaszék eljárása, s nevezetesen közégeinek teendői és köteleségei a gyámügyi törvény alapján belügyminiszterileg megállapított »Ügyrend«-ben szabályozták. A gyámpénztári kezelés és számvitel, a gyümölcsötetés körüli eljárás módozata stb., vármegyei törvényhatósági szabályrendelettel lévén meghatározva, e helyen különös érdekléssel bír.

E cím alatt még csak a következők említendők meg: A *gyámpénztárnok* teendője a gyámoltak és gondnokoltak pénzei és pénzürtékeinek, tehát a gyámpénztárnak közvetlen kezelése a gyámpénztári ellenőr ellenőrzése mellett, míg a *könyvvezető* a gyámpénztár főkönyveit vezeti. A gyámoltak és gondnokoltak személyi és vagyoni viszonyainak nyilvántartása, a be- és kiutalványozási jegyzékek vezetése, végre a gyámok és gondnokok számadásainak megvizsgálása az *árvaszéki számvevő* teendőit képezik. A *tiszti ügyészek* munkaköre kiterjed, illetve a kiküldetések és megbízások hozzájuk a következő terület-felosztás szerint utalandók és pedig: a) A tiszti *főügyészhez* az aradi, eleki, radnai, borossebesi és nagyhalmágyi; b) a tiszti *alügyészhez* a világosi, kispjenői, borospjenői, ternovai és pécskai járásbeli ügyek. Az *árvaszéki jegyzők*, kik különben az aljegyzők létszámához tartoznak s az árvaszékhez a vármegye alispánjának előterjesztésére a főispán által osztatnak be, az ülési jegyzőkönveket vezetik s

az elnök által hozzájuk utalt ügyekben előadókként is foglalkoznak. Az árvaszék *végrehajtó közegei* a járási főszolgabírák és a községi előljárók. A *közgyámok* az árvaszéknek alárendelvény s az innen hozzájuk intézett rendeleteket pontosan teljesíteni is tartoznak.

2. A gyámhatósági pénzkézelés. A gyámpénztár pénzkészletei részben összesített, részben egyénenkénti rendszer szerint kezeltetnek külön gyámsági és külön gondnoksági osztályokban. Ezekon kívül a birságpénzek és letétek szintén külön számvitel alá esnek. Egyénenkénti kezelés alá vétetnek a kötelezvények és természetben megtartható egyéb értékek, továbbá azon pénzek, kötelezvények és egyéb pénzürtékek, melyek a hagyaték letárgyalása, illetőleg az osztály megtétele előtt folynak be, a hagyatéki eljárás befejeztéig a gyámpénztár letéti ágában szintén e rendszer szerint kezelendők. Végre hasonló elbánás alá esnek még azon követelések is, — akár kamatoznak, akár nem — melyek az illető gyámoltak részére, mint örökségi osztályrészek, azok osztályos atyafiai által a nagykorúság elérte idejekor fizetendők. A gyámoltak és gondnokoltak minden egyéb pénzei és pénzürtékei — hacsak a községek kezei közt nem maradnak — összesített rendszer szerint kezeltetnek. Az összesített gyámpénztár kézi pénzkészlete 2 ezer forintnál több nem lehet, mihelyt többlet mutatkozik, ezt a gyámpénztár — árvaszéki utalvány mellett — a törvényhatósági bizottság által öt évre terjedő hatályal kijelölt három pénzürtézet valamelyikébe helyezi el. A központi gyámpénztár bevételeinek és kiadásainak ellenőrzése végett az árvaszéki számvevő úgy a be- mint a kiutalványozásokról jegyzéket vezet s ezt a számadásokkal való egyeztetés céljából a megyei főszámvevőnek adja ki. Az árvaszék címére érkező pénzeket, vagy egyéb értékeket csak az árvaszéki elnök, esetleg helyettese veheti át, ki is ezekről naplót vezet s legfeljebb 24 óra alatt a pénztárba adja. A naplóban a pénz, vagy érték átvételét a pénztári tisztség elismeri.

3. Tartalék-alap. Célja a behajthatlanokká vált kölcsönpénzeket pótolni vagy pedig — amennyiben az árvaszék tagjai vagyoni jogi felelősségre vonatnak — a visszkereseti jog fentartása mellett előlegezni. A tartalék-alapot illetik: *a)* a beolvasztott községi gyámpénztárak már létezett tartalék-alapjai; *b)* a gyámoltak és gondnokoltak pénzei után előírt kamat-jövedelem 10 %-a; *c)* a gyámoltak és gondnokoltak pénzürtékeinek (ékszerek, kötelezvények, oklevelek stb.) őrzéseért járó díjak, melyek a megőrzés időtartamához képest $\frac{1}{2}$ kr.—48 kr. közt váltakoznak. A tartalék-alap a főkönyvben e célra nyitandó lapon előírva a gyámpénztárban kezeltetik.

4. A gyámpénztári kölcsönök. A gyámpénztár fizető képességének biztosítása érdekében 50,000 forint pénzürtézetbe helyezendő el s csak az ezen felüli pénzek helyezhetők el gyümölcsözés végett jelzálogi kölcsön-

nőkbe. A kamatláb úgy a gyámoltak és gondnokoltakra, mint az adósokra nézve 6 százalék, 50,000 forintnál magasabb kölcsön azonban egyeseknek nem adható. — Jelzálogi kölcsönök csupán földbirtokra és házakra adható, — gyártelepekre, szőlő és hányadrész birtokra nem — de úgy is csak egyenlő évi részletekben való törlesztés feltétele mellett s legfeljebb 30 évi törlesztési határidőre. A felvett kölcsön — fél évi felmondás előrebocsátása után — a lejáratú idő előtt is visszafizethető. Kölcsönök csak oly ülésben szavazhatók meg, melyben a törvényhatósági bizottság tagjai közül választott szavazók egyike részt vett, emellett a tiszti ügyészeknek egyenes kötelességévé tétetik az, hogy a véleményük ellenére kölcsönt engedélyező határozatot hivatalból felebbezzék. A jelzálogul felajánlott ingatlanok becsértékének meghatározásánál a következő alapok szolgálnak zsinórmértékül, u. m.:

A) *Földbirtoknál* az évi egyenes államadó 100-szorosa vétetik alapul 1-től 10 évig, — 80-szorosa 10-től 20 évig — és 60-szorosa 20-tól 30 évig terjedő kölcsönöknél, levonva ezen összegekből a három évi összes állami és községi adót. Az ekként megállapított érték $\frac{1}{3}$ -da adható kölcsön, de aradvárosi földek csak akkor fogadhatók el jelzálogokul, ha legkevesebb három katasztrális holdat tesznek ki s ennyire a zálogjog együttesen kebelezetik be.

B) *Házaknál* a községi előljárók által kiállított becsüvelé szerinti becsérték s a helyi viszonyok alapos mérlegelése — a megyei házak tekintetében, a városi építészeti bizottság becsüvelésének alapos mérlegelése mellett az állami házbéradó 60-szorosa Arad szab. kir. város területén fekvő házakra nézve.

C) *Erdőknél* a járási erdészen kívül egy okleveles erdész által együttesen kiállított becsüvelé szerinti becsérték. Új kölcsönök utáni kamat a pénzkidadás napját követő naptól számíttatik s a legközelebbi fél évre a kölcsönösszegeből előzetesen levonatik. Az első törlesztési részlet a kölcsönvételt követő év december hó 31-én válik esedékessé. — A meg nem fizetett kölcsöntőkét és járulékait a tiszti ügyészek perlik és hajtják be, kik a központi gyámpénztárt minden peres ügyben képviselik. A tiszti ügyészek részéről igénybe vehető perköltség-előlegek fedezhetése végett a tartalék-alapból »ügyészi előlegek alapja« címén 5 ezer forint van kihatva s külön főkönyvi lapon előírva, az árvaszék rendelkezése alatt áll.

5. A gyámoltak és gondnokoltak illetményei. A gyámoltakat és gondnokoltakat az összesített rendszer szerint kezelt pénzeik után 6% kamat illeti meg, mely kamatjövedelem 10%⁰-a azonban a tartalék-alap javára levonatik; az egyénenkint perelt pénzürtékek után az illető kötelezvények szerint kikötött kamatok, illetőleg a mennyiben állami, vagy egyéb értékpapirokban vagy kamatozó adóhivatali letétekben fekdü-

nek az, e címeken bevételezett kamatok járnak az imént említett 10⁰/₀-nyi s esetleg tőke-kamat, vagy szelvény-adó levonással. Az év folyama alatt tényleg befolyt, de ki nem vett kamatok összesített kezelés alá kerülnek. — A nagykorúvá vált gyámoltak tőkéje s pénzürtéke a nagykorúság bekövetkeztekor azonnal, a gyámság, vagy gondnokságnak egyéb okból való megszűnése esetében 3 hó alatt adatik ki a személyesen jelentkező félnek, vagy az utalványban megnevezett meghatalmazottnak. Midőn a fél a pénz felvétele végett személyesen jelentkezik, a személyazonosságot községi bizonyítvánnyal, vagy két ismert s a nyugtatványt aláíró tanuval igazolnia kell, míg ellenben, ha a pénzt a községi előljárók kézbesítik, a pénz átvételéről szóló elismervényt a községi előljárókon kívül a fél is aláírja.

6. A községi gyámpénztárak felügyelete. Különálló községi gyámpénztár hét van a vármegyében és pedig Glogovácson, Magyar-Pécskán, Ó-Pécskán, M.-Világoson, Uj Szent-Annán, Eleken és Szt.-Mártonban, mely pénztárak a gyámügyi törvény értelmében a megyei árvaszék felügyelete alatt állanak. Bevételeik és kiadásaik ellenőrzése céljából az árvaszéki számvevő községenkint elkülönített jegyzéket vezet, miket azután a számadásokkal a megyei számvevőség egyeztet. Általában pedig a községi gyámpénztári hivatal csak oly összegeket tehet bevételbe vagy kiadásba, melyek az árvaszék részéről, vagy a községi szabályrendelet szerint utalványozva lettek. A községi gyámpénztárakat a járási főszolgabíró vagy helyettese havonkint rovincsolja s az eredményről az árvaszéket értesíti, ezenkívül minden évben előzetes értesítés nélkül rovincsolás alá veszi a pénztárakat az árvaszéki számvevő is. — A községi gyámpénztári hivatalok kezelését is az árvaszék ellenőrzi egy-egy árvaszéki ülnök kiküldöttje által, kinek kötelességévé van téve ily vizsgálatok alkalmával számon kérni, hogy az épületek tűzkár ellen biztosítva vannak-e, hogy a magánkötelezvények nyujtanak-e törvényszerű fedezetet és biztosítékot, hogy a szabályrendeletileg előirt könyvek és nyilvántartások rendesen vezetettek-e? stb. stb. A községi gyámpénztár érdekében felmerülő ügyészi teendőket a törvényhatóság tisztii ügyészei végzik anélkül, hogy az őket illető perköltségeken kívül külön fizetésre igényt tarthatnának, de a peres megbizásokat minden esetben a megyei árvaszék útján veszik. A községi közgyám köteles a gyámoltakról és gondnokoltakról, a községi gyámpénztári hivatal pedig a pénztári forgalomról, a magánfeleknél elhelyezett tőkepénzekről, a gyámhatóság alól felszabadult egyénekről, végre az ezek részére kiadott utalványok kifizetéséről az előirt minták szerint kimutatásokat készíteni és azokat minden félévre következő hó 5-ig az árvaszékhez betérjeszteni. A községi gyámpénztárnok és ellenőr óvadéka a megyei gyámpénztárban őriztetik.

7. Az árvaszék és gyámpénztár forgalma. A vármegyei árvaszék

árva és gondnoksági ügyeinek 1894-ik évre vonatkozó statisztikája a következő adatokat mutatja:

a) *A gyámoltak és gondnokoltak személyes viszonyai.* Az 1893-ik év végén gyámság alatt maradt 28,737, gondnokság alatt 68 egyén; 1894. év folyamán a gyámoltak száma 28270-re alá szállott, ellenben a gondnokoltaké 71-re emelkedett. Az 1894-ik év folyamán gyámság alól 1856 egyén szabadult fel, kik közül 486 készpénztőkével, 1288 ingó és ingatlan vagyonnal bírt, míg 82 egyén teljesen vagyontalan volt. Gondnokság alól ezen év tartama alatt ki sem szabadult fel.

b) *A gyámpénztár forgalma.* A vármegyei gyámpénztárnak 1893-ik évi maradványa — az összesített gyámsági, egyénekenkinti gondnoksági és letéti pénzkezelési ágakat együtt véve — 841,894 frt 38 krt tesz ki. Az 1894-ik év folyamán ugyanezen pénzkezelési ágakban 2.415,925 frt 06 kr. folyt be, kiadatott pedig 1.862,487 frt 25 kr; eszerint az 1894-iki maradvány 1.395,332 frt 19 krra rug.

c) *A községi gyámpénztárak.* Az 1893-ik év végén gyámság alatt maradt 1645, gondnokság alatt 2 egyén, 1894. év folyamán a gyámoltak száma 1615-re alá szállott, míg a gondnokoltak száma változatlan maradt. — A községi gyámpénztárak összes pénzérték maradványa 1893-ik év 445,411 forint 97 krajczárt tett ki, mely összeg az 1894-ik év végén 427,541 frt 10¹/₂ krra csökkent. — Gyámság alól felszabadult 1894-ik év tartama alatt 169 egyén, kik közül 99 gyámpénztárilag kezelt tőkepénzzel bírt, 34 vagyontalan volt, a többi ellenben ingó és ingatlan vagyon felett rendelkezett.

d) *A megyei árvaszék ügyforgalma* évi 20—25 ezer ügyszám között váltakozik. Az 1894-ik év folyamán 22,757 ügyszámot tett.

VI. K ö z s é g e k.

I. Községi szervezet. Aradvármegye törvényhatósági bizottsága 1886-ik évi augusztus 11-én tartott közgyűlésében szabályrendeletileg állapította meg azon irányelveket, melyek által a megyebeli kis- és nagyközségek szervezkedésében a kellő egyöntetőséget biztosítani lehetett. Az 1886. évi XXII. t. cikkben és e vármegyei, törvényhatósági szabályrendeletben vázolt tervek szerint épült fel tehát az ugynevezett politikai közegek egész szervezete. — Az új szervezet általában életrevalónak bizonyult. A politikai községek túlnyomó része megállja helyét a szövényes közigazgatási feladatok nagy tömegének közepette, daczára annak, hogy legtöbbször bizony nehéz és állandó harcokat vív a napról-napra súlyosbodó közterhekkel. — Az 1886. évi XXII. t. cz. 64. §-a szerinti szervezkedés megyehatóságilag meghatározott vezérelveit az alábbiak foglalják magukban.

a) **A községi képviselet.** A községi képviselőtestületi tagok számát a községek szabályrendeletileg állapítják meg s fele része a községbeli legtöbb adót fizetőkből, hasonló fele része pedig a választó közönség választottjaiból alakul. Ha a választók száma a képviselők törvényes, maximális számát legalább háromszorosan meghaladja, a képviselők számának is a maximális mennyiséget kell kitenni, egyéb helyeken ellenben a szám meghatározásánál az szolgál irányadóul, hogy a választás alá eső képviselő a választók számának egy harmadánál több ne legyen.

A képviselőtestület minden tavasszal a múlt évi számadások megvizsgálása és minden ősszel a jövő évi költségvetés megállapítása végett márczius illetve szeptember hó első hétfőjén, vagy az erre következő köznapon rendes közgyűlést tart. Rendkívüli közgyűlés a községi bíró, a képviselőtestület, vagy a képviselőtagjai egy negyedének kívánatára annyiszor tartható, a hányszor ezt a körülmények igénylik; ezenkívül a törvényhatóság közgyűlése, közigazgatási bizottság, alispán, járási főszolgabíró és a jegyző kívánságára is köteles a bíró rendkívüli közgyűlést egybehívni. — A bíró ugy a rendes, mint a rendkívüli közgyűlés határnapjáról s az azokon felveendő tárgyakról a képviselőtestület tagjait 24 órával előbb körözvény útján értesíti. Rendkívüli gyűléseken csakis az ily módon előre jelzett, rendes gyűléseken azonban más tárgyak is tanácskozás alá vehetők s a gyűlés tagjai önálló indítványt is tehetnek. — A közgyűlés elnöke a bíró, akadályoztatása esetében helyettese; ő nyitja meg és zárja be az ülést, vezeti a tanácskozást és öröködi az ügyrend megtartása felett. Előadó és jegyzőkönyvvezető a jegyző. — A tanácskozás tárgyahoz mindenki csak kétszer szólhat; bármikor szó illeti azonban azt, aki a) napirendet indítványoz; b) személyes támadásra válaszol; c) félremagyarázott szavait igazítja helyre és d) a közgyűlés ügyrendjére hivatkozik. — Széksértés esetén a gyűlés 15 frt bírságot alkalmazhat a községi szegény-alap pénztára javára. — Általában a tanácskozás és szavazás rendje a törvényhatósági bizottsági közgyűlés fentebb ismertetett gyűlési rendjének mintájára van berendezve. A képviselőtestületi közgyűlések hatásköre az illető törvény által van szabályozva.

b) **A községi előljáróság.** A községi előljáróság végrehajtja a felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteit s a képviselőtestület határozatait és végzi mindazon teendőket, melyeket a törvények s felsőbb hatósági rendeletek a községekre utalnak, ha csak azok a képviselőtestületi közgyűlésnek fentartva, vagy más közegek hatáskörébe utalva nincsenek. — A községi előljáróság áll a) *kis községekben*: a bíróból, a másod bíróból, esetleg törvénybíróból, mint a bíró helyetteséből, az adószedő esküdtből s legalább még két esküdtből, a körjegyzőből, körközgyámból és a körorvosból. Csekély népességű kis községekben azonban a másodbírói állás vagy egészen mellőztetik, vagy pedig az egyik esküdti állással van

összekötvé; *b*) a *nagy községek* előljárói: bíró, másodbíró, esetleg törvénybíró, mint a bíró helyettese, adószedő esküdt s legalább még négy esküdt, községi jegyző, közgyám s a községi orvos. — A községi közigazgatást a bíró és jegyző együttesen, vagyis közös hatáskörrel és egyenlő felelősséggel vezetik. Ha egyetértésre nem jutnak, a bíró elhatározása dönt, de a jegyző viszont a képviselőtestület, vagy járási főszolgabíró elhatározását kérheti ki, sőt felelősségének elhárítása érdekében azt kérnie is kell. — A jegyző oly írásbeli foglalkozásért, melyet felsőbb meghagyás folytán, vagy a község saját hatásköréből folyólag az egész község érdekében teljesít, külön díjat nem követelhet, de egyesek érdekében és megbízására teljesített írásbeli munkálatokért a többször említett törvényhatósági szabályrendeletben tételenként felsorolt díjakat szedheti. — A községi előljárárság hivatalos jelentéseit és levelezéseit nagy községeknél a bíró és jegyző együttesen írják alá s azok tartalmáért egyaránt felelősek, kis községeknél ellenben csupán a körjegyző írja alá, a rendeleteket is ő veszi, de ezeket a község bírájával közölni tartozik s vele együttesen, vagy egyetértőleg hajtja végre. — A pénzes, pénzértékes, vagy ajánlott leveleket nagy községben a bíró és jegyző együttesen veszik át s írják alá a vevényt, kis községben a körjegyző és a körjegyzőségi székhely községi bírája. — A *másod- vagy törvénybíró* a községi bíró helyettese; nagy községekben a községi bíráskodás vezetése állandóan a törvénybíró ügyköréhez tartozik. — Az *adószedő esküdt* a község pénztárnoka és számadója. A községi *esküdt*ek, mint a községi előljárárság tagjai, a képviselőtestület és bíró végrehajtó közegei, munkakörüket a bíró osztja be. Közreműködnek leltározásoknál és becsléseknél s mint a bíró-ság tagjai eljárnak a községi bíráskodásban.

2. A községi háztartás általában. A község háztartási szükségleteit a községi *törzsvagyon* és *közjavadalmak jövedelmeiből*, ha pedig ezek elegendők nem volnának — pedig soha sem elegendők — a még mutatkozó hiány erejéig *községi adóból* fedezi. A községi adó az 1886. évi XXII. t. cz. 130. §-ában felsorolt adócsoportok szerint következőleg osztatik fel, u. m.: *a*) Az *I-ső csoportban*, t. i. a kivetési alapul szolgáló összes, egyenes állami adók arányában a község minden tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költségeket veti ki a község. Ilyenek a községi közegek javadalma, a községi ingatlanok után fizetendő állami adó és illeték-egyenérték, iroda szükségletek stb. *b*) A *II-ik csoportban*, t. i. csak az érdekeltek földadója arányában vetik ki azon költségeket, melyek a földbirtokot érdeklík, mint a gazdaszáti és mezei felügyelet költségei, a község külterületén levő és a község által fentartandó utak és kutak építési, fentartási költségei stb. — *c*) A *III-ik csoportba*, vagyis a föld és bányaadó, valamint a pusztai haszonbérllőknek haszonbérletük után fizetett kereseti adója kivételével az egyenes adók többi nemeire veti ki

a község azon költségeket, melyek a két első osztályba nem sorozhatók s melyek általánosságban a belrendőrségre és közbiztonságra vonatkozó kiadásoknak mondhatók. Mint például a törvénybíró, az adószedőn kívüli esküdtek, a községi vagy körorvos, községi vagy körszülésző s halottkém fizetése, a rendőr bére és ruházati átalánya, szegődött éjjeli őrök bére, tüzoltó eszközök beszerzési költségei stb. stb. A pénztári kezelés és számvitel módját az 1883. évi XXII. t. cz. 140 §-a értelmében alkotott, külön törvényhatósági szabályrendelet határozza meg.

3. A községi jövedelem és kiadások. Közvagyon. A községi közjövödelmeknek országszerte, úgy Aradvármegyében is, legáltalánosabb forrása a *községi pótdadó*. A jövedelmi források és kiadások különfelesége szerint a községi pótdadó mérve is községenként változó. — A községi költségvetésekből kitetszőleg a községi pótdadón kívül gyakoribb jövedelmi források még: ingatlanok jövedelme, vadászati jog haszonbér, tőkepénzek és értékpapírok, halászati jog haszonbér, fogyasztási adó-jutalék, makkoltatási haszonbér, kőbánya és mészkőbánya haszonbérjövödelme stb. — Oly község, mely a rendelkezésére álló egyéb jövödelmekből fedezni képes szükségleteit s községi pótdadót igénybe venni nem kénytelen, igen kevés van. Ilyenek: Csintye, Szintye és Szapáryliget a kisjenői, Nagy-Halmágy a nagyhalmágyi és Józshely a borossebesi járásokban. A pótdadó nem egy esetben igen súlyos. Az ingatlan birtok hasonlóképen gyakran előforduló községi jövedelmi forrás. Sok községnek jelentékeny földbirtoka s egyéb ingatlana van. Így Magyar- és Ó-Pécska község ingatlan vagyonának értéke külön-külön eléri a 420,000 forintot, Bokszeg 224,590 frt, Borosjenő 169,260 frt, Buttyin 136,850 frt értéket képviselő ingatlansággal birnak. Ezeken kívül nagy értékű ingatlan-vagyonnal vannak még képviselve: Ternova 81,790 frt, Kujed 61,440 frt, Zaránd 60,900 frt, Uj-Szent-Anna 53,495 frt, Pankota 47,102 frt, Almás-Kamarás 41,162 frt 25 kr., Glogovác 35,200 frt, Ó-Világos 34,935 frt, Szemlak 32,080 frt, Repszeg 30,940 frt, Gyarmata 30,671 frt, Ágris 30,410 frt, Szabadhely 30,000 frt, Petris 29,910 frt, Otlaka 26,100 frt, Nagy-Pél 25,332 frt, Nagy-Zerind 25,150 frt, Kerülő 24,020 frt, Székudvar 21,885 frt, Moroda 20,950 frt, Monyoró 20,450 frt, F.-Gyarmat 19,000 frt, M.-Világos 17,780 frt, Sz.-Csigerél 15,050 frt, N.-Pereg 14,550 frt, Simánd 14,200 frt, Erdőhegy 13,860 frt, Borossebes 12,610 frt, Kisjenő 10,000 frt stb. értékkel. Mindezek az 1894. évi községi leltárak szerint közölvék. A megyebeli községek — mint erkölcsi testületek — vagyonossági mértéke vidékek szerint a lehető legváltozatosabb. Nagy közvagyon felett rendelkezik a kisjenői, eleki, világosi és pécskai járások számos községe, ellenben a nagyhalmágyi járás községei — az egy Nagy-Halmágy kivételével — éppen oly vagyontalanok, mint maga földhöz ragadt népük. A szenvedő tartozások leszámításával ingatlanokban, ingókban, értékpapírokban

és készpénzben 50 ezer forintnyi értéket meghaladó közvagyonuk van a következő községeknek és pedig: Ó-Pécskának 199,250 frt 66 kr., Borosjenőnek 189,362 frt 09 kr., M.-Pécskának 160,011 frt 71 kr., Buttyinnak 147,547 frt, Eleknek 123,325 frt 47 kr., Bokszegnek 101,249 frt 06 kr., Szent-Mártonnak 100,000 frt, Pankotának 106,186 frt, Ternovának 84,272 frt 52 $\frac{1}{2}$ kr., Ottlakának 74,398 frt 14 kr., Erdőhegynek 72,598 frt, Zarándnak 70,248 frt 33 kr., Kujednek 64,519 frt, Berzovának 60,000 frt és Uj-Szent-Annának 55,825 frt értékben. — Harmincz és ötvenezer frt között váltakozik a következő községek közvagyonának értéke, u. m.: Odvos, Petris, A.-Kamarás, Glogovác, Szabadhely, Ó-Világos, Ágris, Repszeg, Apatele, Székudvar és Kerülő; 20 és 30 ezer között: Borossebes, M.-Bodzás, M.-Világos, Szemlak, Taucz, Moroda, Gyarmata, Monyoró, Csintye, Miske, N.-Zerind és F.-Gyarmat; végre 10—20 ezer között: Dézna, Laáz, Kiszindia, Varjas, N.-Kamarás, Ó-Paulis, Ménes, M.-Radna, Iltyó, Tótvárad, Konop, Kis Pereg, N.-Pereg. Nádas, Sz.-Csigerél, Barakony, Gurba, Apáti, Berza, Álgyest, Nadab, Simánd, Szintye, Szapáryliget, Ágya, Simonyifalva, Seprős és Nagy-Halmágy. Mind e vagyonérték a községek saját költségvetési kimutatása szerint van felvéve: tehát nem szabatos becslés, de általános tájékoztatásra elegendő.

A községi *kiadások* sorában leggyakoribb címek: a község, mint erkölcsi testület adója, községi tisztviselők és szegődvényesek fizetése, előljárási napi díjak és útiköltségek, betegápolási pótdadó, fűtés, világítás, irodaszerek és kellékek, hozzájárulás az utak fentartásához, községi hidak fentartása és javítása, erdőtisztí fizetésekhez való hozzájárulás, megyei könyomda fentartása, jégverem, törvények és szakkönyvek, ujonczozási költségek, épületek fentartása és javítása, hozzájárulás a megyei kórházalaphoz stb. stb. Messze vezetne e kiadási-címek részletezése, e helyett legyen elég röviden kiemelni azon községi kiadások néhányát, melyek a fontosabb és közvetlen helyi érdekekre vonatkoznak. Ilyenek: 1. *A vallás és tanügy.* Mindkettő kívül áll tulajdonképen a szorosán vett községi feladatok körén, de mégis nincs a vármegyében község, mely a vallás és tanügy költségeinek viselésében kisebb-nagyobb mértékben községileg is részt ne venne. — 2. *Az egészségügyi kiadások* szintén tetemesek. Erről azonban külön cím alatt lesz szó. — 3. *A belső rendőrségre* általában nem sokat költenek a községek; legtöbb községnek csupán egy rendőre van, sőt nem egy esetben több község kénytelen egyetlen rendőrrel beérni. Az éjjeli őri szolgálatot is a megyebeli községek csak mintegy fele részében teljesítik fizetéses éjjeli őrk; egyéb helyeken a házsorszám szerinti éjjeli őrködés divatozik és pedig aligha nagy hasznára a közbiztonságnak. Tűzrendőri eszközökkel — legalább egy-egy tűzifecskendővel — valamennyi község el van látva. — A kéményseprői teendők ellátása szempontjából a megye községei törvényhatósági sza-

bályrendelettel munkakerületekbe osztvák be, melyeket egy egy oda utalt úgynevezett munkakörbeli kéményseprő lát el átalány-fizetés, vagy esetenkénti díjazás mellett. — 4. A községi és határközlekedő utak, hidak, közutak stb. fentartása jelentékenyen igénybe veszik a községek anyagi erejét, bár a községi utak, hidak stb. jó karban tartásához — néhány elismerésre méltó kivétellel — általában még sok szó fér. — 5. Községi magállatokról elegendőleg gondoskodva van, a mi kivált oly községekben, hol a nép foglalkozási főága az állattenyésztés, méltán számítható a fontosabb községi teendők közé. A községi költségvetésekben nem ritkán található előirányzatot új magállatok szerzésére s éppen ennek természetes és örvendetes következménye az állattenyésztés fejlődése azon helyeken. — 6. Némely községben, mely lakosságát a sorban következő előfogatozás kellemetlenségeitől megkímélni kívánja, az előfogatozásnak bérleti úton való biztosítása divatozik, a mi szintén a községi költségvetés terhére esik és pedig akárhányszor eléggé érezhető súlylyal. — 7. A hivatalos »Rendőri Közlöny« előfizetési összegéről minden község költségvetésében gondoskodva van, némelyikben még egy-egy szaklapéről is. — A megyei könyomda fentartására, mely megyehatósági körlevelek többszörözésére szolgál, valamennyi község egyenlően adakozik.

VII. A közigazgatás egyes ágai.

I. A közbiztonság és rendészet általában. Aradvármegye közbiztonsági állapota általában is, de kivált tekintetbe véve lakossága túlnyomó részének alacsony műveltségi fokát, kielégítőnek mondható. A nép erkölcsi viszonyai nem kedvezőtlenek, habár iszákosság, fajtalanság, dologtalanság stb. nem tartoznak a legritkább jelenségek közé. A lakosság zömét azonban a buzgó vallásosság jellemzi, a mi a közbiztonsági viszonyok kedvező alakulásában kétségkívül nem utolsó tényezőként működik közre. — Általában véve ellehet mondani, hogy e vármegye területén — s bizony nagyobbára nehéz viszonyok között — élő népnek ugy erényei, mint erkölcsi fogyatkozásai az országos középértéken állanak s a mint nem ritkák, kivált az enyhébb beszámítás alá tartozó, bűnesetek, viszont nem is öltének oly mérvet, hogy a vármegye közbiztonsági állapotát tartósan megzavarnák. — A bűnesetek statisztikája jellemezné legmegbízhatóbban a közbiztonsági viszonyokat, ha ugyan egy ilyen statisztikai táblázat összeállításának nem volna elháríthatatlan akadálya az a körülmény, hogy a kir. törvényszéknél — honnan az adatokat beszerezni lehetne — a vármegye területére eső bűnesetek külön nyilvántartva nincsenek. Másfelől a rendőri hatóságok nyilvántartásai sem használhatók e célra, mert azokban a bűnesetek minősítése nem eléggé megbízható, de a dolog természetéből kifolyólag megbízható sem lehet. Ezért legyen

elég itt azt megemlíteni, hogy az orvosi és halottkémi jelentések szerint a vármegye területén — tíz évre visszamenőleg — *erőszakos halállal* mult ki: 1884-ben 31, 1885-ben 48, 1886-ban 54, 1887-ben 48, 1888-ban 84, 1889-ben 50, 1890-ben 53, 1891-ben 44, 1892-ben 50, 1893-ban 52, 1894-ben 100 egyén. — Az enyhébb beszámítás alá eső bűnesetek közül, melyek száma különben évről-évre alig mutat némi hullámzást — 1894-ik év tartama alatt felmerült 116 súlyos és könnyű testi sértési eset és a vagyonbiztonság ellen intézve 337 nagyobbára kisebb s csak ritkán betöréssel kapcsolatos lopási eset. A tettesek rendőrileg kielégítő eredménnyel nyomoztattak, mert a személybiztonság merénylői — mindössze hat kivételével — valamennyien kézre kerültek, a vagyonbiztonság ellen irányult támadások eseteiben pedig 227 alkalommal úgy a tettes, mint az elidegenített érték, 23 alkalommal egyedül a tettes. Csak 87 lopási esetben maradt tehát a nyomozás eredménytelen. — A *tűzrendészet* gyakorlása szintén kielégítő. Az 1894-ik év során mindössze 269 — csaknem kivétel nélkül kisebb mérvű — tüzeset fordult elő, legtöbb a borosjenői járásban: 56, legkevesebb a ternovaiban: 10. A tűzvész keletkezésének oka 53 esetben volt gyaníthatólag gyújtogatás, míg a többi esetben nagyobbára gondatlanság vagy véletlen szerencsétlenség. Mind e tüzek összesen 110.460 frt 69 kr. értéket emésztettek fel, a miből azonban biztosítás útján 63.123 frt 10 kr. meg is térült. — Tűzrendőri eszközökkel — kisebb-nagyobb mértékben a vármegye valamennyi községe el van látva, tűzoltó-egylet azonban csak M. és Ó-Pécska, M.-Világos, Pankota, Uj-F.-Varsánd, Csermő, Borosjenő, Székudvar, Mácsa, Kurtics, Gyorok, Uj-Panát, Ó-Paulis, M.-Radna, Soborsin, Jószáshely, Borossebes, Buttyin és Gurahoncz községekben alakult. — A *szegényügy* az 1886. évi XXII. t. cz. 145. §-a értelmében kezeltetik s e végből minden község szegény alappal rendelkezik. A községek esetleges támogatására magának a vármegye törvényhatóságának is van szegényalapja, mely azonban alig 2 ezer forintot meghaladó tőkével rendelkezik. — *Lelencz és dologházak* a vármegye területén nincsenek. — *Toloucz- és tűzrendészeti szabályrendeletei* szintén nincsenek a vármegyének, de azért az ügykezelés mindkét irányban rendes s a fenálló kormányrendeletek értelmében intéztetik.

2. A közbiztonsági és rendészeti közegek. Az Aradvármegye területén elhelyezett *m. kir. csendőrség* az aradi szakasziparancsnokság alatt 13 és a borosjenői szakasziparancsnokság alatt 16 csendőrőrsből áll összesen 170 gyalogszendőrrel. Őrsállomások: Arad, Kurtics, M.-Radna, Berzova, Petris, Szt.-Anna, M.-Pécska, Soborsin, Szlatina, Elek, Megyes-Egyháza, Szemlak és Gyorok az aradi szakasziparancsnokság, Borosjenő, Világos, Csermő, Borossebes, Dézna, Gurahoncz, Madrizest, Nagy-Halmágy, Ternova, Nádas, Taucz, Kisjenő, Vadász, Kerülő, Bokszeg és Csúcs községek a borosjenői szárnyparancsnoksága alatt. — A csendőr-

ség létszáma a területi és népességi viszonyokhoz arányítva a közbiztonsági követelményeknek eléggé megfelelő. Egy-egy csendőri közeget 37·90 □ kilométernyi területre s 1774 lakóra, ami a III-ik csendőrkerület más vidékeihez viszonyítva, hol egy-egy csendőr után számított átlagos terület 39·68 □ kilometert és a lakók száma 2646 lelket tesz, kedvezőnek és megnyugtatónak mondható. — A csendőri közegek működése teljesen kifogástalan s tapasztalni lehetett, hogy a csendőrőrsök szaporításával együtt járt azon vidékek személy- és vagyonbiztonságának megszilárdulása. — Kevesebb dicsérrel szólhatni a községek *belrendőrségi* szervezetéről, mely — sajnos — még ezidő szerint általában nagyon fogyatékos. A községi belrendőrség úgyszólván egyedüli közege a községi rendőr, ki maga is annyi s nem egyszer hivatása körén kívül álló teendővel van elhalmazva, de különben is a műveltség oly alacsony fokán áll, hogy a rendőri szolgálat ellátására sem ideje, sem képessége nincsen. Ennél is kedvezőtlenebb még a helyzet a legtöbb körjegyzői szövetkezetben (csoportban), hol ugyancsak egy szál ugynevezett rendőri közegre nem is egy, de több községre kiterjedő rendőri szolgálat kötelessége nehezedik. — *Az éjjeli őri szolgálatot* túlnyomóan fizetéses éjjeli örök teljesítik. Így a ternovai és borosjenői járások valamennyi községeiben, nagyobb részt az aradi járásban is. A pécskai járás községei közül csak N.-Pereg, a világosi járásból Uj-Szent-Anna, a radnaiból Uj-Paulis és Milova, a nagy-halmagyiból a csúcsi és pleskuczai körjegyzőségek tartották még máig is divatban a házsorszám szerinti éjjeli őrködést. Leggyakrabban előfordul azonban e rendszer a borossebesi járásban, hol a jószáshelyi, déznai, kroknai körjegyzőségek összes községeiben, továbbá Musztesd, Kakaró és Ignest községekben, úgyszintén a kisjenői járásban, hol Erdőhegy, Székudvar, Ágya, Simonyifalva, Seprős és F.-Gyarmat községekben divatozik. Sajátságos állapot uralkodik az éjjeli őri szolgálat tekintetében ugyancsak a kisjenői járás Szinitye községében, hol az őrködést *fizetéses*, de *nem felelős* éjjeli örök végzik — képzelhető, mekkora pontossággal. A községi, valamint a volt úrbéres közbirtokossági *erdők* őrizetét a kerületenként alkalmazott erdőőrök és erdőcsőszök végzik. — *A mezői rendőrség* szervezése az ujabban életbe lépett 1894. évi XII. t. cikk rendelkezései szerint van keresztül vive.

3. A közegészségügy általában. Aradvármegye közegészségügyi viszonyainak alakulása általában nem mondható kedvezőnek. Ebből egyrészt az éghajlati viszonyok és az itt éppenséggel nem ismeretlen nyomornak róható fel, de az tagadhatatlan, hogy az itteni halálozási arány — évekre visszamenőleg — a halálozások országos közép-arányát jelentékenyen felülmulja. Így, míg a Tisza-Maros szögébe eső többi megyei és városi törvényhatóság átlagos halálozási arányszáma 1000: 30, addig Aradvármegyében az utolsó tíz év alatt az egyetlen 1886-ik évben volt

e kedvező arány elérhető, más években ellenben, mint például 1892-ben, ezer emberre 44 halálozás esett.

Az utolsó 10 év *halálozási statisztikája* ez:

Év	Hét éven alúl elháltak		7—20 évig elháltak		20—60 évig elháltak		60-on felül elháltak		100-on felül elháltak		Összesen		Összes elhalálozás
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	
1885	3179	2891	366	416	1344	1253	509	430	4	1	5402	4291	10393
1886	2783	2468	317	350	1152	1100	475	426	—	1	4727	4345	9072
1887	3862	3522	348	402	1243	1278	474	438	1	—	5928	5640	11568
1888	3400	3063	322	354	1259	1211	527	494	4	5	5512	5127	10639
1889	3616	3251	399	422	1277	1326	547	524	5	1	5844	5524	11368
1890	3919	3246	547	473	1278	1328	530	506	8	4	6282	5557	11839
1891	3830	3491	447	509	1296	1340	537	544	7	2	6117	5886	12003
1892	4433	4075	512	519	1277	1288	581	579	4	—	6807	6461	13268
1893	3826	3567	543	577	1254	1273	528	445	1	1	6152	5863	12015
1894	2939	2388	348	390	1005	1725	490	500	3	5	4785	4585	9370

E kimutatásból látható, hogy különösen nagy a hét éven aluli gyermekek halandósága, a minek egyik oka tagadhatatlanul abban is keresendő, hogy e gyermekek egy jelentékeny része a törvény szigorú meghagyása daczára sem részesült orvosi kezelésben. Csak újabban tapasztalható-e téren némi javulás. Míg például 1885-ben a két éven alul elhalt 6070 gyermek közül 2679, tehát majdnem a *fele* pusztult el gyógykezelés nélkül, ellenben az 1894-ben elhalt 5527 gyermek közül csupán 1022 vagyis kevesebb, mint $\frac{1}{5}$ -öd része nem részesült csak orvosi kezelésben.

A gyakoribb *halálokok* — ugyancsak az utolsó 10 évre az esetek száma szerint kimutatva — a következők:

A halál oka	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894
Vele született gyengeség	1572	1440	1664	1720	1845	1651	1755	1745	1540	1387
Tüdőgümőkór és tüdőlob	1881	1601	1729	1826	1929	2011	2074	2095	1836	1392
Bélhurut	572	596	704	689	775	881	1029	972	846	557
Aggkór	603	607	723	671	837	735	862	915	685	883
Gyermekaszály	325	235	228	403	339	445	444	477	397	309
Roncsoló toroklob	185	58	37	41	152	162	432	978	400	369
Torokgyík	114	89	53	117	197	205	174	309	102	
Kanyaró	105	27	845	484	354	242	214	570	504	62

A *cholera* szörványosan ritka; járvány gyanánt legutóbb az 1872—73-ik években lépett fel. *Kórháza* kettő van a vármegyének: egyik a *megyei közkórház* Aradon, melyről alább részletesebben lesz szó, másik *egy járási* (magán) *kórház* és szegény ápolda *Borosjenőn*. — A *gyógyszertárak* az utolsó 10 év alatt csak kis mértékben szaporodtak.

Volt 1884-ik évben 6 reáljogú, 12 személyjogú és 8 kézi gyógytár;

1890-ik « 4 « 16 « és 10 « «

1894-ik « 4 « 20 « és 8 « «

A *gyógyszertárak* száma a népességi viszonyokhoz mérten elegendőnek nem mondható. Így, míg e vármegyében 100 ezer lakós után 7 gyógytár esik, addig a tiszamarosszögi törvényhatóságokban 100 ezer lakosnak 8·53 arányszám felel meg.

Az *egészségügyi személyzet* a 10 év előtti állapottal összehasonlítva a következő létszámot mutatja: 1884-ben 10 járási orvos, 6 községi orvos, 20 körorvos, 7 magánorvos; 1894-ben pedig 10 járási orvos, 6 községi orvos, 25 körorvos, 7 magánorvos működött. Az orvosi körök száma: 33. Ebből 25 kört külön körorvosok, míg 8 kört a járási orvosok kezelnek. Százezer lakásra nálunk 16 orvos jut, míg a tiszamarosszögi többi törvényhatóságokban ugyanennyi lakós után az arányszám: 17·32, tehát az egészségügyi személyzet ezen csoportjának létszáma aránylag szintén alacsony. — *Szülésznő* 1894. évben a vármegye területén 108 volt működésben. Az arányszám kedvezőtlen volta itt még szembetűnőbb, mint az egészségügyi személyzet többi csoportjánál. Így, míg a tiszamarosszögi törvényhatóságokban 100 ezer lakóra átlag 47, addig Aradvármegyében 36 szülésznő jut. A községi szülésznői állások jelentékeny száma okleveles pályázók hiányában csakugyan betöltetlen is s akárhány község kénytelen a járási orvosok által épen a legszükségesebb ismeretekbe bevezetett kontár-szülésznőkkel beérni. Az 1894. évben működött 173 *halottkém* közül 31 orvosi közeg, ellenben 142 nem orvos halottkém. Ez utóbbiak között nagy számmal vannak tanítók, lelkészek, előljárósági tagok, de vannak földmívelők, borbélyok, kovácsok, végrehajtók, csizmadiák és harangozók is. Az egészségügyi személyzet működéséhez és ennek ellenőrzéséhez — a helyi viszonyok méltányos mérlegelése mellett — kevés kifogás férhet, másfelől azonban kivált a körorvosi intézmény az, mely jelenlegi szervezetében — mint országszerte — csak jobbnak hiányában türethet meg. A körorvosi intézmény épen ujabban annyit emlegetett államosítása bizonyára gyökeresen megjavítaná e vármegye közegészségügyi viszonyait is.

4. Az aradmegyei közkórház. Az aradmegyei közkórház 1775-ben keletkezett 4000 frtnyi alappal, melyhez Edelspacher szül. Kamacsák Terézia 2000, Radovics Klára és Kászonyi András egyenkint 1000 frtot adtak. Az alap adományok utján 1832-ig 40,000 frtra szaporodott s lehetővé

vált, hogy a kórház a növekedett városi és megyei lakosságnak megfelelőleg kibővíttessék. A kibővített kórház 1836-ban adatott át rendeltetésének. Abban a betegek nemük szerint külön kórteremben találtak elhelyezést. Betegségük szerint az ápoltak nem voltak elkülönítve, a minnek hátrányos voltát főleg a ragályos betegségeknel nem szükség bizonyítani. Mindazáltal a kórház az akkori követelményeknek megfelelt s általában jól gondoztatott. Nagyon elhanyagolták azonban e megyei közkórházat a szabadságharczot követő évek alatt. Oly állapotok uralkodtak ott 8—9 éven keresztül, melyek az egészségügynek nagy hátrányára voltak s a sikeres gyógykezelést úgyszólván meghiusították; főoka ennek az igazgatási rendszerben állott, mely túlságos sok beavatkozást engedett a kórház belügyeibe olyanoknak, a kik ahhoz nem értettek. Ez állapotok csak akkor fordultak jobbra, midőn az ujonnan kinevezett igazgató dr. Matavovszky Nándor előterjesztésére az intézet 1857-ben közkórházi jelleget nyert s ezzel igazgatása helyes irányba tereltetett. A kórház berendezése összhangba hozatott a modern egészségügytan követelményeivel, s az ápolás is gondosabbá és tervszerűbbé tétetett. 1877-ben az intézet a szükségnek megfelelőleg ismét kibővítettetett s orvosi és tisztai személyzete is szaporítottatott. Az erre szükséges 30,000 frtot társadalmi adakozás utján hozták össze. Jelenlegi berendezése mellett az aradmegyei közkórház teljesen megfelel az egészségügyi követelményeknek s minden feltétel meg van abban a betegek gyógyulásának előmozdítására.

A kórház épülete a belváros északi részén, a városerdő közelében, a kórház-utcza és a Ferencz-tér sarkán fekszik. A betegek elhelyezésére egy emeletes fő- és egy földszintes melléképület szolgál. Külön épületekben vannak a főző- és mosókonyhák. Elkülönített helyeken a jégverem, boncz- és halottas kamrák. A betegek elhelyezésére 10 kórterem és 26 betegszoba szolgál, melyek űrtartalma 5137·44 m³; az ágyak száma 188 s így a betegek maximális létszáma mellett is egy betegre több mint 25 m³ légtér esik, ami jó szellőztetés mellett teljesen elegendő. Nagyobb téli betegforgalom esetén a fűtött folyosókon is elhelyezhető 70—80 beteg. A szellőztetés télen a fűtéssel kapcsolatban, nyáron külön szellőztető készülékkel történik. Fűtésre tűzi fát, világításra részben gázt, részben petroleumot használnak. A termék és folyosók, a járványos betegek osztályához vezető folyosók kivételével, fapadolattal birnak, mely gondosan tisztítatik. Az intézet felszerelését a mindennapos desinfectión kívül évenként a nyári hónapokban gyökeresen fertőtlenítik azáltal, hogy a bútorokat gőzben kifőzik; a falakat ugyanekkor újból meszelik. — A kórház nagy ruhakészlettel rendelkezik, melyet folyton gyarapítanak. Egy teljesen felszerelt betegágy áll egy szalmazsákból, melyre egy pokrócz tétetik, e fölött van a lepedő, a takaró s a párna. Összesen volt a mult évek alatt e kórházban: 1771 ing, 320 köntös, 2077 lepedő, 356 párna-

tok, 712 párnacziha, 445 takaró, 444 törülköző, 444 szalmazsák, 50 szoknya, 400 papucs. — A kórház udvaráról az esővizet földalatti betoncsatorna vezet a városi csőhálózatba. Az árnyékszékeknél a legújabb idő-kig az u. n. tonnarendszer volt alkalmazva, a városi csatornahálózat kiépültével azonban ez a berendezés megszűnt, s jelenleg itt is a Shone-féle csatornázási rendszer által megkövetelt intézkedések tétettek meg. Fürdőszoba is van két fürdő káddal s egy zuhanynyal. A ragályos betegek elhelyezésére külön osztály létezik, melyet gondosan desinficiálnak. A beteg eltávozta után szobáját kénnel kifüstölik s újból meszelik, ruháit pedig a desinfekciós kemenczében forró gőzzel kifőzik. — A kórház műtőszobája a sebészet minden eszközével jól fel van szerelve. A gyógyszereket házilag készítik az igazgató felügyelete alatt, a mi által nagy megtakarítást érnek el s másrészt a gyógyszerek is jobban kéznél vannak. A mosás külön épületben történik; a szennyes ruhák egy erre a célra rendelt ideiglenes épületben helyeztetnek el, úgy, hogy szennyes ruha a kórházban hosszabb ideig nem marad. Az élelmezés vállalkozó által, de orvosi felügyelet alatt eszközöltetik és az egyes betegek egészségi állapotához alkalmazkodik. — Az ápoló személyzet egy főápolóból s 10 ápolóból áll, kiket az igazgató fogad fel phisikai és morális életüknek előzetes megvizsgálása után. Az ápolóktól emberies bánásmódot, tisztaságot és lelkiismeretességet követelnek. — A kórházat úgy a hatóságokkal, mint a közönséggel szemben az igazgató-főorvos képviseli. Felügyelete alatt vannak úgy a betegek gyógykezelése, mint az intézet gazdasági ügyei; a betegek felvétele és elbocsátása csak az ő tudtával történhetik. A kórházi díjak, a kórház-igazgató által kiállított számlának megfelelőleg, a megyei közpénztárba fizettetnek. Egy beteg ellátása naponkint csak 60 krajczárba kerül, s az, hogy mind a mellett a betegek ellátása és gyógykezelése valóban teljesen kifogástalan, az Aradon uralkodó drágaság mellett csak gondos és észszerű takarékoság mellett válik lehetővé. E takarékoság főtenyezője a házi kezelés. Igen tekintélyes megtakarítást jelent már maga a házi gyógyszerár is. A kórház betegforgalma 1857-től 1877-ig a következő volt: 1857—1867-ig 9734, 1867—1877-ig 13696.

A kórház férőhelyiségei azonban, a folyton növekvő betegforgalommal szemben, ismét szűkeknek mutatkoznak, úgy, hogy a kórszobákon kívül, nem ritkán a csukott folyosókat is, ágyak elhelyezésére kell igénybe venni. Ennek tudatában, a vármegye közönsége dicsőségesen uralkodó királyunk, Ferencz József Ő Felsége koronázási jubileuma alkalmából, 1893-ban, a közkórház további kibővítésére, két éven át, 2¹/₀-os törvényhatósági pótdadó útján kivette, 40,000 frt adományt szavazott meg s ebből első sorban a szomszédos Bogdánffy-féle házat, a kórházi telek megnagyobbítása végett megvevén, az építkezési terv és költségvetés elkészít-

tetése iránt intézkedett. De ennek megvalósítása a városi törvényhatóság-nál egészségügyi okok miatt legújabbban nehézségekbe ütközött. — A terv szerint egy 100 beteg elhelyezésére alkalmas új betegház s ezenkívül az elmekórosok és a fertőző betegek számára is egy-egy külön új épület emeltetik s ezekkel kapcsolatban a jelenlegi épület is, az új viszonyok-hoz alkalmazva átalakítatik s egyes újabb melléképületek emeltetnek. Az építkezési költség 133,000 frtra előirányoztatik, melyre 43,000 frt a meg-levő alapokból vétetik igénybe, 90,000 frt pedig a tápdíjak mérsékelt emelésével fedezendő törlesztéses kölcsön útján állítatik elő.

A kórház fentartás céljaira van a vármegyének egy 60,000 frtnyi közkórházi alapja, mely nagy részben ágy-alapítványokból keletkezvén, tőkájében nem használtatik fel, kamatjöveldelme azonban a kórház szük-ségleteinek apasztására fordítatik.

Ezen kívül és pedig a kórház kibővítése céljaira rendelkezésre áll a koronázási jubileum alkalmából megszavazott adományból 24,500 frtnyi közkórház kibővítési alap; végre a jelenlegi álladék szerint 30,700 frtra rugó közkórházi tartalékalap.

Az intézet legutóbbi — 1896. évi — számadása szerint, a kórház egy évi szükséglete kitesz és pedig a következő czímeken:

Adók	58 frt 18 kr.
Tiszti fizetések	6180 « — «
Cselédbérek	4828 « — «
Írószerek és nyomtatványok	130 « 77 «
A betegek élelmezése	11980 « 78 «
Gyógyszerek és sebkötélékek	3897 « 37 «
Termesztmények	4803 « 62 «
Anyagok	2286 « 05 «
Butorzat és gazdasági eszközök	296 « 91 «
Épületek fentartása	810 « 56 «
Tisztaság fentartása	536 « 77 «
Különféle egyéb kiadások	3085 « 08 «

Összesen . . . 38894 frt 09 kr.

Evvel szemben a bevétel kitesz: tápdíjakban . 36731 « 45 «

Alapítványi tőkék (a kórházi alap és az

Andrássy-alap) kamatjöveldelmében . . . . 1600 « — «

Haszonberekben (a kórházi pincze stb.) . . . 220 « — «

Különféle egyéb bevételekben . . . . . 1890 « 91 «

Összesen . . . 40442 frt 36 kr.

Mutatkozik megtakarítás . . . . . 1548 « 27 «

Az 1894—1896-iki átlag szerint az ápolási napok száma (t. i. a kórházban elhelyezve volt összes betegek ápolási napjainak egyesített végösszege) 57,690 volt s a tápdíjak mérve, ezen ápolási napok száma

és a kórházi szükségleteknek az egyéb bevételekben fedezetre nem talált része — 35,401 frt — egybevetése után lett napi 62 krban megszabva. Az ápolási napok számát, az év napszámával egybevéve (57,690 : 365) kitűnik, hogy a kórházban átlag 158 beteg ápoltatik naponként.

5. A borosjenői magánkórház. A borosjenei járási magánkórház 1855-ben alapított és az akkori borosjenei járás községeinek: u. m. Apa-telek, Apáti, Barakony, Bokszeg, Borosjenő, Csermő, Gurba, Járkos, Kavna, Lugozó, Monyoró, Repszeg, Seprős, Sikula, Silingyia, Somoskesz és Talpas községeknek évi hozzájárulásaiból tartatik fenn, melyek fizetésére az illető községek magukat az alapításkor kötelezték s melyek 14,805 frt tőke 5⁰/₀-os kamatjának megfelelőleg 740 frt 25 kr-ra ruznak. Az alapításhoz nagyobb összeggel járultak a magánosok közül özv. Atzél Sándorné, Atzél Péter, Atzél Lajos és még mások. — A kórházban első sorban az alapító községek lakosai nyerhetnek ápolást; ezenkívül, ha hely van, a helyben állomásozó honvédség, csendőrség és pénzügyőrség tagjai, kiknek ápolási költségeit az állam fizeti; végül idegenek is, de csak rögtöni életveszély esetén, vagy akkor, ha az ápolási díjak fizetésére valami kezességet nyújtanak. A kórház 16 férfi s 4 nő s két külön szobás beteg felvételére bir alkalmas helyiséggel. Az ápolási díj a kiadásokhoz képest határoztatik meg, de az alapítók és az állam betegeivel szemben 50 krnál, más betegekkel szemben 65 krnál több naponként nem lehet. — A kórház igazgatását az alapító és pártoló tagok közgyűlése saját kebeléből választott tisztviselői által gyakorolja. A betegek gyógykezelését egy 1000 frt fizetéssel alkalmazott orvos végzi. Különben pedig a kórház az arad-vármegyei törvényhatósági bizottság felügyelete alá van helyezve.

A kórház vagyona 1891-ben ingatlanokban 13,920 frt, felszerelésekben 1072 frt s tőkepénzben 23,075 frt, összesen tehát 38,067 frt volt. Törzsvagyona az 1895-ik évi jóváhagyott zárszámadás szerint 22,826 frt 88 kr. — A kórház évi jövedelmei, kamatokban, pártoló tagsági díjakban, ápolási díjakban 4500 frtot meghaladnak, míg a kiadások is ezen összeg körül ingadoznak. A mutatkozó feles jövedelem a tartalékalaphoz csatoltatik, melyből, ha az kellőleg felszaporodott, menedékházat fognak építeni az alapító községek szegényei számára. — Az évi betegforgalom 10 évi átlag szerint 132, az évi ápolási napok száma 3000. A kórház a mostani állapot szerint 22—24 beteget képes elhelyezni. A közegészség ügyével kapcsolatban meg kell említeni, hogy az utóbbi időben mind nagyobb súlyt fektetnek a jó ivó vízre. Igy Boros Béni Gurahonczon község után fúratván, oly kitűnő ivóvízre bukkant, hogy azt palaczkokban egész az aradi vízvezeték elkészültéig képes volt Aradon árultatni. Eleken pedig a község által fúratott ártézi kutak 1895. jan. 29-én avattak fel. Jó és bő vize van. A kutat Ádám József eleki kereskedő fúrta egy odaváló gépész segítségével. 270 méter mélyre mentek le. Az ered-

mény az lett, hogy 24 óra alatt 1094 hektoliter vizet kaptak. A fúrás a kút felépítményével együtt 7750 forintba került, mely összeget a község törzsvagyonából fedeztek. Van még ártézi kút Pécskán, de ott magántulajdont képez. Ez azonban nem akadályozza, hogy a község nagy része annak vizét ne élvezhesse.

6. A menyházai fürdő. Aradvármegye egyetlen fürdője a megye éjszak-keleti sarkában, a Dézna patak egyik rövid és szűk mellékvölgyében fekszik. A falu, melytől nevét vette: Menyháza, vagy mint nem régebben hívták Monyásza, magában a Dézna-patak fővölgyében terül el. A vidék igen regényes és bájos. A fürdő gyógyhatása meleg forrásvizeiben van. Különféle bajoknál u. m. emésztési zavarok, csúz, görvély, általános gyöngeség, altesti bántalmak stb.-nél igen hasznosnak bizonyult. Meleg forrásai között 3 jelentékeny van; ezek úgy physikai, mint chemiai tulajdonságaikban igen hasonlók; az egyes források hőmérséke: 18, 25 és 31C°. Mindhárom forrás vize kristály tiszta. A fémek közül káliumot, nátriumot, magnesiumot, calciumot és vasat tartalmaznak kénsavas és szénsavas sók alakjában; azonkívül kovasavat is tartalmaznak és pedig igen nagy mennyiségben; a fémek közül a calcium és magnesium van benne legnagyobb mennyiségben. A vegyelemzést részletesen tünteti elő az ismertetésünk végén közölt táblázat. A meleg források mellett több bővizű hideg forrása is van a fürdőnek, melyek bár különös vegyi tulajdonságaik nincsenek, mégis igen hasznosak, mert igen jó hidegfürdőt szolgáltatnak, ami a meleg fürdők használatát gyakran kiegészíti. A fürdő gyógyhatását nagy mértékben fokozza jó levegője. A legujabb időkig a fürdő igen elhanyagolt állapotban volt s ennek folytán nem is örvendett nagy látogatottságnak. Már maga az útja is igen kellemetlen volt; a legközelebbi vasúti állomástól jó 2 órai utat kellett kocsin megtenni s oly rossz uton, melyen még csak hidak sem voltak elegendő számmal, úgy, hogy a kocsinak gyakran kellett kerekagyig vízben járnia. Magának a fürdőnek a berendezése hasonlóképen kezdetleges volt, igen kevés egyén található ott helyet s a megérkezett fürdővendég sokszor volt kénytelen lakás hiánya folytán a fürdőt ismét elhagyni.

Azon vendégeknek is, kik a fürdőben helyet kaptak, igen sok kényelemről le kellett mondaniok. Ily viszonyok mellett a fürdő nem is fejlődhetett. Nagy változás állott be azonban, midőn a fürdő 1891-ben gróf Wenckheim Frigyes tulajdonába ment át. Az új birtokos saját költségén vasutat építtetett a borossebesi vasúti állomástól Menyháza fürdőig s ez által az út kellemetlenségei megszűntek. Megfelelő átalakítások történtek a fürdőben is; a régi, rozoga fürdő és vendéglő épületek helyén egy 80 m. hosszú emeletes ház épült, melynek földszintje a fürdőket, férfi és női társalgó termeket stb., emelete pedig a vendégszobákat foglalja magában; mellette van a 300 személy befogadására képes üveg étterem,

ezzel szemben a konyha, mindkettő egészen külön; a fő völgyben van egy vendégház 16 szobával, nem messze ettől a hidegvízgyógyintézet, melyeket csinos park környez. Van továbbá ugyanott egy nyaraló, melyet néhai Paradeyser Lajos és egy villa, melyet az aradi és csanádi egyesült vasutak építettek; újabban több nyaraló is épül itt. A fürdővizet a régi forrásokon kívül az ujonnan fúrt ártézi kút is szolgáltatja, mely 316 m. mély s percenkint 60 hl. vizet hoz felszínre; vize a vegyelemzés útján szintén gyógyhatásának bizonyult. Az új berendezés hatása csakhamar érezhetővé vált a fürdő forgalmának emelkedésében; azelőtt csak néhány család nyaralt ott, jelenleg pedig már nagy társaság szokott nyaranként a fürdőben együtt lenni. Így 1895 ben, mikor a vázolt építkezések még nem is voltak készen, 100 egyén tartózkodott Menyházán egy hónapnál tovább, míg a rövidebb ideig tartózkodó vendégek száma kétezerre rugott. Különösen nagy az Aradról a vasárnapi kéjvonatokkal kirándulók száma. A fürdőélet rendjét saját szabályzata állapítja meg. A fürdő-évad ennek értelmében május 15-től szeptember 30-ig tart. A fürdőben a személy- és vagyonbiztonságra való felügyelet a fürdőbiztos kötelessége, mely tisztet a borossebesi főszolgabíró tölti be hivatalból; a fürdőbiztos ügyel fel általában a fürdőközönség érdekeire, miben a fürdőbizottság támogatja, mely utóbbi a fürdőbiztos elnöklete alatt 2 uradalmi tisztviselőből, a helybeli két lelkészből s 4 fürdővendégből áll.

A fürdővendégek által fizetett gyógy- és zenedíjből gyógyalap létesítetik, melyből a zenekar, a hírlapok s a vendégek szórakozásának költségei fedeztetnek. Ezen illeték a főévadban, július és augusztusban, 20 kr., az elő és utóévadban 10 kr. személyenként és naponként; egy személy azonban nem fizethet egy fürdőévad alatt 10 frtnál többet. Minden fürdővendég köteles magát saját érdekében a fürdőorvos rendelkezésének alávetni. Köteles továbbá a fürdő külön rendőri szabályzatához alkalmazkodni, mely az összes fürdővendégek érdekében állapított meg. A fürdőbiztos által hozott s jogerőre emelkedett határozatok közigazgatási úton hajtathatók végre. Az ellátás a fürdőben meglehetősen olcsó. Egy szobáért 60 kr.—1 frt 20 krt fizetnek s egy személy napi ételme 1 frt 50 kr. A vendégek szórakoztatásáról cigányzene gondoskodik s a mellett más nemű szórakozások is kínálkoznak s a fürdővendég sok módot találhat arra, hogy gondjaitól megszabaduljon, a mint az a fürdőnek még Kéry Imrétől származó latin verses felirata ajánlja: *Liber a curis hanc curae vallem saluta! Heu hospes! hic vix curatur qui curat.* Minden kellemes van arra, hogy Menyháza kellemes és látogatott fürdőhely legyen. Forgalma egyre gyarapszik s ha nem emelkedhetik is hazánk elsőrendű fürdőinek sorába, de jelentékeny fürdőhely válhatik belőle. — Aradvármegyében a menyházai melegforráson kívül nem igen van más gyógyforrás. Kevés szénsavtartalmú kristályforrás van több a megye keleti

részében Gurahoncz és Talács környékén és egy Pankotán, de azok jelentéktelen vizek, melyek nem vehetők gyógyvizeknek.

A menyházai meleg forrásokot 1865. dr. Nendtvich Károly vegyelemezte és adatait legújabbán dr. Boleman István is közölvén, azokat ide igtatom:

	1-ső forrás	2-ik forrás	3-ik forrás
Kénsavas kálium (Kálium-sulfat K. S. O ₄)	0·00720	0·00870	0·00747
Szénsavas kálium (Kálium-carbonat K. C. O ₃)	—	—	0·00316
Kénsavas nátrium (Nátrium sulfat Na, S. O ₄)	0·00387	0·00080	—
Szénsavas nátrium (Nátrium carbonát Na, C. O ₃)	0·00600	0·00240	0·00720
Ketted szénsavas mész (Calcium bicarbonat Ca, C. O ₃)	0·08500	0·08784	0·09650
Ketted szénsavas magnesium (Magnesium bicarbonat Mg, O. C. O ₃)	0·06456	0·06339	0·09840
Karasar Si O ₃)	0·01100	0·01100	0·00700
Timföld (Aluminium oxid)	0·00500	—	0·00200
Hőfok	32 5° C	31·8 C	25·2 C

7. Adóügy. *a) Egyenes állami adók.* Aradvármegye adózó közönségét terhelt egyenes állami adók utolsó három (1892—1894.) évi nevezetesebb számadatait az alantabb következő táblázat mutatja ki. Az adóforgalmi adatokat azért czélszerű félévi időközökre terjedőleg csoportosítani, mert tudva van, hogy az év második fele az elsőnél aránytalanul kedvezőbb adóbefizetési időszak, tehát helyén való, hogy a táblázatban e különbség is kifejezésre jusson. — Az összes, egyenes állami adók forgalmát együttesen feltüntető adatok ezek:

Az év		Az adórtóztatás összege (a hátralékot is beszám.)		Elengedett adóösszeg						Befizetés		Hátralék (az elengedett összegek leütésével)	
				elemi csapás folytán		felebbezés folytán		behajthatatlanság folytán					
				frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.				
1892	I. félév	863338	70 ¹ / ₂	—	—	13112	29 ¹ / ₂	2345	68	384854	55	463026	18
	II. »	1159422	49	7420	56	42358	70	7491	88 ¹ / ₂	982086	01 ¹ / ₂	120085	33
1893	I. »	828620	36	3992	16	10611	45	2614	56	381430	06	429972	13
	II. »	1156553	43	8987	80 ¹ / ₂	57893	14 ¹ / ₂	4811	85 ¹ / ₂	986185	39	98695	23 ¹ / ₂
1894	I. »	833579	10 ¹ / ₂	6941	76	14346	51	800	33 ¹ / ₂	374397	97	437092	53
	II. »	1140584	11	9901	96	58815	81	7805	74 ¹ / ₂	996619	87 ¹ / ₂	97440	72

Az állami adók legnagyobb terhét a kisjenői járás, azután a világosi és aradi viseli; legkevésbé megadózóttak a nagyhalmgyi és terno-vai járások. E két járás nagy szegénységben élő népe küzd természetesen aránylag a legnagyobb mérvű adóhátralékkal is. A főszolgabírói járások jelenlegi adózási viszonyainak legalább némileg tájékoztató ismertetése czéljából közlöm a jelen sorok írásakor rendelkezésre álló legújabb, a folyó 1895-ik év III. negyedére vonatkozó adatokat, miként következnek:

A járás neve	Előző évnegyvedi adóhátral.		A III-ik évnegyvedi adórészlet		Összesen		Beszedett		Hátralék	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Arad	42996	94	32352	31 ¹ / ₂	75349	25 ¹ / ₂	38268	79	37080	46 ¹ / ₂
Pécska	37053	84	25045	26	62099	10	36770	92 ¹ / ₂	25328	17 ¹ / ₂
Világos	69822	72	31617	54	101440	26	45770	08 ¹ / ₂	55670	17 ¹ / ₂
Ternova	35758	38	15204	39 ¹ / ₂	50962	77 ¹ / ₂	21495	12 ¹ / ₂	29467	65
Radna	34003	07	30578	80	64581	87	24830	75	39751	12
Nagyhalmágy	21930	72	11204	67	33135	39	8579	01	24556	38
Borossebes	33727	40	21876	18	55603	58	21812	57 ¹ / ₂	33791	00 ¹ / ₂
Borosjenő	38734	63	19600	49	58335	12	32890	33	25444	79
Kisjenő	58920	82	32604	65	91525	47	55902	33	35623	14
Elek	36884	32	21669	27	58553	59	35410	39 ¹ / ₂	23143	19 ¹ / ₂

A mi az állami adók egyes neveit illeti, ezek egyenkinti összege évről-évre jelentékenyebb változást nem mutat. Így a III. oszt kereseti adó az utolsó öt év alatt évente 89—90 ezer frt között változó összegekben vettették ki, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója 4—5 ezer forintot tett ki. A többi adónemek inkább változó kivetési összegei így alakultak:

Az év	Földadóban		Házadóban		I. és II. oszt. ker. adóban		IV. oszt. kereseti adóban		Általános jövedelmi pótdadóban		Tőkekamat adóban	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1890	713937	10	82786	29 ¹ / ₂	183881	90	8738	92	235614	95	11549	66
1891	720185	77	85962	78	189214	30	85962	78	239630	51	11078	15
1892	721854	11	86490	35	190695	80	8679	81	238717	40	11327	97
1893	711092	89	88713	47	194974	50	9016	18	209403	31 ¹ / ₂	11939	72
1894	700471	28	91004	81	197549	70	9394	53	203568	25	11535	82

Az adóbefizetések tekintetében — mint fentebb már említve volt — az év második fele szembetűnően kedvezőbb időszak, ami a népesség zömének földművelő foglalkozását tekintve, könnyen érthető. Az ezen időszakra eső befizetések apasztják meg úgy a hogy az előző kedvezőtlenebb időszak alatt nagy mértékben felszaporodni szokott adóhátralékokat. Maguk az adószedő közegek is az év első felében a legméltányosabb kimérettel járnak el s inkább az év második felére tartják fenn az adóbeszedési kényszer-eljárást. Így szinte meglepő, hogy például az 1894-ik év I-ső felében végrehajtott zálogolások száma csupán 8912-öt, az árverések száma pedig 34-et tett ki, addig ugyanezen év II-ik felére már 46,482 zálogolás és 1633 árverés esett; az 1893-ik év I-ső felében 6337 zálogolás s csak 29

árverés fordult elő, de már a II-ik félévben ismét 46,141 zálogolási-eset s nem kevesebb, mint 806 árverés. — A *hadmentességi díj* állása az utolsó 3 évben — szintén félévenként kimutatva — ilyen volt:

Az év		A tartozás összege (hát- ralékok be- számításával)		Elengedett összeg				Betetés		Hátralék (az elengedett összegek nélkül)	
				felebbezés folytán		behajthatlan- ság folytán					
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
1892	I. félév	11612	01	334	—	657	01	1039	75	9581	25
	II. »	65186	25	280	—	3890	78	48128	30	12887	17
1893	I. »	13176	92	177	—	1721	74	826	48	10451	70
	II. »	65050	70	264	50	4616	37 $\frac{1}{2}$	48354	04	11815	78 $\frac{1}{2}$
1894	I. »	12508	76 $\frac{1}{2}$	334	50	134	85	1419	65	10619	76 $\frac{1}{2}$
	II. »	61372	52 $\frac{1}{2}$	527	67	5382	35	43227	80	12234	70 $\frac{1}{2}$

b) *Közvetett adók és jövedékek.* A közvetett adók és jövedékek forgalma a vármegyében 1892—1894. évek tartama alatt a következő szám-
adatokat mutatja:

A közvetett adó és jövedék	1892. évben		1893. évben		1894. évben	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Cukor-, hús-, bor-, sör- és szeszitalmérési adóban	85675 ¹⁾	34 $\frac{1}{2}$	432912	76 $\frac{1}{2}$	445180	10
Szesz-adóban	115622	81 $\frac{1}{2}$	111886	78 $\frac{1}{2}$	157886	72 $\frac{1}{2}$
Határvámban	16105	13	6850	13	8526	11
Dohány-eladásban	74287	62	78106	35	79889	33
Italmérési illetékben	317695 ²⁾	50 $\frac{1}{2}$	27174	92	13480	18
Bélyeg eladásban	77488	68 $\frac{1}{2}$	85095	20	92388	33 $\frac{1}{2}$
Jogilletékben	222634	88 $\frac{1}{2}$	270824	70	248653	28 $\frac{1}{2}$
Dijakban	918	28	2408	18	2233	53

A bor- és sörital, a hús- és cukorfogyasztási és a szeszitalmérési-
adót az 1894-ik évre csak 15 községnél kellett biztosítani, mert csak
ennyi mondta fel az 1895-ik év végéig terjedő hatálylyal kötött szerződés-
eket; a folyó 1895-ik évben meg éppen csak 8 község mondta fel a
szerződést.

c) *Községi adó.* A megyebeli községek — a VI-ik fejezetben emlí-
tett néhány igen szerencsés anyagi viszonyok között élő község kivéte-

¹⁾ Ezen összegben a szeszitalmérési-adó nem foglaltatik.

²⁾ Az összegben a szeszitalmérési-adó is befoglaltatik.

lével — közigazgatási szükségleteinek fedeztetése végett valamennyien kisebb-nagyobb mérvű községi pótdátót kénytelenek igénybe venni. E községi adók összege némely járásban — kivált a nagyhalmágyi, ternovai és eleki járásokban — csaknem eléri az egyenes államadók összegét, a minek azután természetes következménye az, hogy a községi adóhátralékok évről-évre ép úgy felhalmozódnak, mint az állami adók fentebb kimutatott hátralékai.

A községi adó állása iránt némi tájékoztatást nyújtanak az 1895-ik év I-ső és III-ik negyedére vonatkozó ezen adatok:

a) Az 1895-ik év I-ső negyedében:

A járás neve	Áthozott hátralék		Az I. évnegyedi adórészlet		Összesen		Beszedett		Hátralék	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Arad	11722	96 ¹ / ₂	20483	98 ¹ / ₂	32006	95	5805	46 ¹ / ₂	24774	77 ¹ / ₂
Pécska	13574	77 ¹ / ₂	18251	18	31825	95 ¹ / ₂	6361	18	25464	77 ¹ / ₂
Világos	30176	93	17331	24	47508	17	6309	94 ¹ / ₂	41198	22 ¹ / ₂
Ternova	20081	56 ¹ / ₂	15993	87	36075	43 ¹ / ₂	1313	95	34761	48 ¹ / ₂
Radna	33180	23	16264	97	49445	20	2381	59	47064	61
Nagyhalmágy	20442	15	7412	38	27854	53	1251	13	26603	40
Borossebes	17766	89	13492	94	31259	83	2578	88	28680	95
Borosjenő	11090	90	17946	67	29037	57	2892	28	26145	29
Kisjenő	15134	32 ¹ / ₂	26069	28	41203	60	2754	49	35449	11 ¹ / ₂
Elek	14637	21 ¹ / ₂	20309	40	34946	61 ¹ / ₂	8938	13	26008	48 ¹ / ₂

b) Az 1895-ik év III-ik negyedében:

A járás neve	Áthozott hátralék		A III. évnegyedi adórészlet		Összesen		Beszedett		Hátralék	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Arad	32153	98 ¹ / ₂	28528	64 ¹ / ₂	60682	63	31186	51	29496	12
Pécska	38290	89 ¹ / ₂	18029	25	56320	14 ¹ / ₂	18554	63	37765	51 ¹ / ₂
Világos	57127	05	21387	49	78514	54	23109	37 ¹ / ₂	55405	16 ¹ / ₂
Ternova	39978	38 ¹ / ₂	11835	83 ¹ / ₂	51814	22	18183	32	33530	90
Radna	40181	91	26149	35	66331	26	24078	28	42252	98
N.-Halmágy	29751	85	9114	59	38866	44	8659	34	29807	09
Borossebes	32222	16	20203	42	52425	58	16830	97 ¹ / ₂	35594	60 ¹ / ₂
Borosjenő	35208	90	18116	10	53325	—	25286	10	28038	90
Kisjenő	43027	94	23320	09	66348	03	29373	41	36974	62
Elek	38626	67	18316	26	56942	93	29844	13 ¹ / ₂	27098	79 ¹ / ₂

8. Közgazdasági igazgatás. a) *Iparügyek.* Az iparügyek az 1884. évi XVII. t.-cikk ipartörvény alapján kezeltetnek. Külön törvényhatósági szabályrendeletei vannak a vármegyének a *kéményseprős iparról, a korcsma-, sörház- és pálinkamérési üzletekről, a fogadó, vendéglő, kávéház és kávé-mérési iparokról és a heti piacoknak idegen iparosok által való látogatásáról.* Megalkotásra várnak a törvény 10-ik §-a szerint a zsidáruskodást, foglalkozást közvetítő és cselédszerző üzleteket, ugyszintén a rendes járatú időhöz kötött személyszállítást szabályozandó vármegyei szabályrendeletek. — Az *ipartestületi ügy,* mely az ipar önkormányzatát volna hivatva biztosítani, fejlődik ugyan, de nem oly arányokban, mint ezt várni lehetne. Így mindössze *három* vármegyei községben van ipartestület szervezve: *Pankotán, Pécskán és Uj-Szent-Annán,* de ezek közül is a pécskai ipartestület szervezete még mindig nincs teljesen kiépítve. Békéltető bizottsága megalakítva nincsen. — *Ipartársulat* — mely intézmény ugyan az új ipartörvény életbelépése óta teljesen elveszítette jelentőségét — szintén három van a vármegye területén: *Borosjenőn* 75 taggal és 610 frt társulati vagyonnal, *Borossebesen* 40 taggal és 100 frt vagyonnal és *Eleken* 62 taggal, 380 frt társulati vagyonnal.

A *munkás betegsegélyezés ügye* lassan halad. Az *aradi* kerületi betegsegélyző pénztár, melyhez a vármegye központi, radnai, pécskai és eleki járásai is tartoznak zavartalanul működik, ellenben a *borossebesi* kerületi betegsegélyző pénztár, melyet a vármegye többi járásai alkotnak, állandó anyagi gondokkal küzd s épen ezért működése sem teljesen kifogástalan. Külön betegsegélyző pénztára van az *uj-szent-annai* ipartestületnek.

Iparostanoncz iskolái vannak Kurtics, Pécska, Szemlak, Uj-Szent-Anna, Pankota, Kovaszincz, Kisjenő, Nagy-Halmágy, Borosjenő, Csermő és Elek községeknek. Ez iskolák fentartása azonban nem egy helyen még mindig nagy nehézségekkel jár; így például Szemlakon a tanító hetenkint két napon 2—2 órai tanításért évi 60 frtot húz, melyet 2 frtos tandíjak alakjában maga szed be nagy ügygyel-bajjal s a mely összegből még a tantermet fűteni, világítani és takarítani is köteles. — Alsófoku kereskedelmi vagy ipariskolák nincsenek.

A megye területén tapasztalható ipari vállalkozás jellemzésére álljon itt az első fokú iparhatóságok által 1894. évben kiadott és bevont iparigazolványok ezen számszerű kimutatása:

Az iparhatóság neve	Kiadott iparigazolványt	Bevont iparigazolványt
Aradi	63	6
Pécskai	50	6
Világosi	95	12
Ternovai	15	—
Radnai	51	4
N.-Halmágyi	16	1
Borossebesi	42	1
Borosjenői	55	9
Kisjenői	67	1
Eleki	62	8

b) *Mezőgazdasági igazgatás.* A szoros értelemben vett mezőgazdasági adminisztráció a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. t.-cikk életbeléptetésével egészen új alapot nyert. E törvény a végrehajtás stádiumában levén, legfeljebb a végrehajtás egyes kiemelkedőbb mozzanatairól lehet most még számot adni. Így a nyomásos gazdálkodás fentartása vagy elejtésének kérdése felett tanácskozandó érdekelt birtokosok közgyűléseit a vármegye valamennyi községében megtartották. Az eredmény legtöbb helyütt a szabad gazdálkodás kimondására vezetett. A vármegye 217 községe közül ugyanis a nyomásos gazdálkodás fentartását csupán 36 község urbéres közbirtokossága kérte, ellenben a többi — nem számítva ebbe 25 községet, melynek ez ügye még tárgyalás alatt áll — a *szabad gazdálkodás* rendszere mellett foglalt állást. — A gazdálkodási rendszer helyenkint való megváltoztatásának hatása még nem ítélt meg, de szembenőbb hatása nem is várható, mert a vármegyében a nyomásos gazdálkodás eddig is csak a községek egy részében volt gyakorlatba véve s ezekben is jóformán csak a kötelező ugar-tartásban és a tarló legeltetésben nyilvánult. — Ugyancsak a vármegye valamennyi községében, hol közös legelő található, megállapítva lett a legelőrendtartás is és pedig a legelőhasznvételi kulcs a birtokarány alapjára lőn fektetve, a mint az a vármegyében a közlegelők birtokaránylagos hasznélvezetere vonatkozó statutumok alapján már 1867-ik év óta gyakorlatban volt. — Az állandó vízmosásos helyek és a korlátolt forgalmu birtokokon levő kopár területek kimutatása a községi előljáráásoknak már kötelességükké tétetett. — A *kender áztató* helyek kijelöléséről is gondoskodva van, a mi annál szükségesebb volt, mert mesterséges kender-áztatók minden buzditás és unszolás daczára eddigelé sehol sem létesültek. Különben a vármegye lakossága a kendertermelést csak kis mértékben, ugyszólván egyedül háziszükségle-

tére úzi s az áztatásra minden vizet egyaránt használt úgy, hogy évről-évre ismétlődő gondot okozott az, hogy a kender-áztatók a folyó vizek használatától tartózkodjanak. — A *kecske-legeltetés* módozatainak meghatározása a közös legelők használatában érdekelt birtokosságoknak szigoruan meg van hagyva. Kecsketenyésztéssel különben csupán a szegény hegyvidéki lakosság foglalkozik. A sarj erdőkben való kecskelegeltetést az erdőtörvény tiltja; sík legelőkön a kecskék számára rend szerint külön területet jelölnek ki. — Az *állattenyésztésről* még 1880-ik évből külön törvényhatósági szabályrendelete van a vármegyének, melyet természetesen az új törvény szellemében kellett átdolgozni. — A *járásai mezőgazdasági bizottságok* szervezetét és ügyrendjét a vármegye törvényhatósági bizottságának 1895. évi január 14-én tartott közgyűlésében alkotott szabályrendelet állapítja meg. Eszerint a főszolgabírói járásokkal egyenlő számban szervezett járásai mezőgazdasági bizottságnak hivatalból tagjai a járásai főszolgabírák, mint elnökök, a megyei, illetőleg községi vagy kör-állatorvosok és a megyei faiskola felügyelő; a radnai járásban még a ménesi vinczellériskola igazgatója s a borossebesi és aradi járásokban a kir. erdőgondnokság vezetője. Választott tagja hat-hat van a bizottságnak az aradi, kisjenői és borosjenői járásokban, négy-négy a többi járásban, kiket mind a törvényhatósági közgyűlés választ három évenként hat évre. A rendes tagok közül kettőnek, a 3—3 póttag közül egynek az állattenyésztés terén alapos ismeretekkel bíró gazdának kell lennie. — A bizottság üléseit, melyek a járás bármely községében tarthatók a járásai főszolgabíró mint elnök hívja össze, annyiszor, ahányszor ezt a termelők szükségessé teszik. Hatásköre tenyészállat-vizsgálatokat teljesíteni, véleményt mondani felebbezett birtokossági közgyűlési határozatok, közös legelők felosztása és korlátolt forgalmú birtokokon létező kopár területek befásításának kérdései felett. Ezenkívül ellenőrzi a községi földbirtokok kezelését, a közös legelők használatát, a községek tenyészállat állományát. Működéséről negyedévenként a vármegye alispánjához és a vármegyei mezőgazdasági bizottsághoz jelentést tesz. — A *községi faiskolák* rendezését és a *közutak befásítását* kapcsolatosan tárgyazó vármegyei törvényhatósági szabályrendelet 1895-ben tárgyalatott. Ugyanakkor állapított meg a *hegyközségek* szervezete is. — A *mezőőrök* javadalmasát valamennyi község már felvette költségvetésébe; a mezőőrök az előirt esküt letették; a büntetéspénzekből a mezőőröket megillető jutalék 25⁰/₀-al megállapítva lett.

Általában némely függőben levő, vagy tárgyalás alatt álló szabályrendelet kivételével az 1894. évi XII. t.-cikk végrehajtása az egész vonalon megtörtént. A törvénynek a mezőgazdasági élet fejlődésére és a mezőrendőrség terén kívánatos jogbiztonság megteremtésére irányuló hatása felől — a törvény életbelépése óta lefolyt idő rövidségénél fogva

— természetesen megállapodott ítéletet formálni nem lehet, de bizonyos lehet, hogy különösen a törvény azon intézkedései, melyek a nyomásos gazdálkodás intézésére a birtokossági közgyűlésben és tanácsban törvényes szervezetet létesítettek s ezeknek a legeltetés és állattenyésztés tekintetében is hatáskört engedtek, továbbá azon törvényes intézkedések, melyek a kisebb mezőrendőri kihágások elintézését a községi előljárókra bízta s ezzel az eljárás gyorsabb menetét biztosították, nem fognak jó hatás nélkül maradni. — Aradvármegye törvényhatósága különben a mezőgazdasági érdekek állandó gondozása végett — ugyancsak ezen új törvény inteniójának megfelelően — 1895. évi április 19-én tartott közgyűlésében megalakította a *vármegyei mezőgazdasági bizottságot* is. — Főfeladatai e bizottságnak: 1. A mezőgazdasági érdekek előmozdítása céljából szükséges hatósági intézkedéseket javaslatba hozni; 2. működéséről, tapasztalatairól a törvényhatósági bizottsághoz és a földművelésügyi kormányhoz évenként jelentést tenni; 3. a vármegye hatóságának felmerülő mezőgazdasági ügyek s kérdésekre nézve szakvéleményt adni. — Tagjai e bizottságnak a törvényhatósági bizottság által saját kebeléből 3 évre választott, lehetőleg mezőgazdasággal foglalkozó 18 rendes tagból. Hivatalból tagjai az erdőfelügyelő, a kultur- és folyammérnöki hivatalok főnökei, az állami kerületi és vármegyei állatorvosok és a közigazgatási előadó. A bizottság elnökét és alelnökét 3 évre terjedő megbízással saját kebeléből választja. — A közigazgatási érdekek előmozdítására a bizottság kezelése alá rendelve *mezőgazdasági-alap* szervezetetik, melynek jövedelmei bizonyos pénzbüntetéseken, állami segítyen és magán adományokon kívül $\frac{1}{2}\%$ -nyi összegben törvényhatóságilag kivethető pótdadó. — Aradvármegyében a *mezőrendészet*, ugyszintén a *gazdasági munkáviszonyok* is általában kielégítőeknek mondhatók. A szomszédos vármegyékben utóbbi évek alatt, hol lappangó, hol nyílt zendülésben kitört agrár-szociális kérdés — legalább még ezideig — itt csak nagy ritkán adott gondot. — *Gazdasági szakintézet* a vármegyében csak egy van: a ménesi m. kir. vinczellériskola, azonban a tanulók csekély száma folytán ez is — sajnos — jelentékenyebb eredmény nélkül működik.

c) *Erdészeti*. Az erdőrendészet Aradvármegye 332·044.⁶⁰ kat. holdat tevő erdőségei felett az 1879. évi XXXI. t.-cikk erdőtörvény értelmében gyakoroltatik. Az erdőbirtokosok túlnyomó része rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezeli erdőbirtokait s csak kivételesen a földművelésügyi miniszterium által megállapított ideiglenes üzemtervek szerint. — A mintegy 33.770 kat. hold kiterjedésű községi, urbéres közbirtokossági, egyházi és iskolai erdők kezelését a kir. erdészeti államkincstárral kötött szerződés értelmében az állami erdészeti közegei teljesítik az *Aradon* és *Gurahonczon* szervezett két kir. erdőgondnokság vezetése alatt. — A vármegye területe erdőkezelési szempontból 11 őrzésre van beosztva

Kuvin, Berzova, Soborsin, Taucz, Buttyin, Kiszindia, Borossebes, Gurahoncz, Zimbró, Talács és Nagy-Halmágy székhelyekkel s minden őrzésben egy-egy választott erdőőrrel. A községi, urbéres közbirtokossági, egyházi és iskolai erdők birtokosai ezen kezelés fejében ezen összes erdőbirtok mintegy 12,600 frtra becsült kataszteri tiszta jövedelme arányában évenként közel 4 ezer forinttal járulnak az erdőtisztí fizetésekhez, mely összeg a központi erdő-alapban kezeltetik. — Az *erdei kihágások* a vármegye területén felette gyakoriak úgy, hogy a járási főszolgabírák mint első foku kihágási bíróságok ebbeli ügyforgalmának majdnem $\frac{3}{4}$ -ed részét éppen az erdei kihágási ügyek teszik ki. Oka ennek egyfelől a népesség túlnyomó részének nagymérvű szegénysége, de némely vidéken ezenkívül még a birtokviszonyok rendezetlensége is. Az erdei kihágási bíraskodást másod fokban a közigazgatási bizottság evégből szervezett albizottsága gyakorolja. Sokkal kisebb számot tesznek ki az *erdőrendészeti áthágások* esetei, melyekben a bíraskodást első fokulag a korábbiakban már ismertett közigazgatási erdészeti albizottság végzi. — *Erdőégek*, továbbá viharok okozta *erdőpusztítások* és *rovarkárok* ritkán merülnek fel. — Az erdőrendészet közegei a már fentemlített erdőgondnokságok vezetése mellett s a Déván székelő kir. kerületi erdőfelügyelőség és a közigazgatási erdészeti albizottság felügyelete alatt kellő igyekezettel működnek.

d) *Vadászat és halászat.* A vadászati ügyek kezelése az 1883. évi XX. t.-cikk, a halászati ügyeké az 1888. évi XIX. t.-cikk rendelkezései szerint történik. — A vadászati joghaszonbérből némely járás községei — kivált a kisjenői járáshoz tartozók — jelentékeny jövedelmet húznak. — *Halászati jog* az 1888. évi XIX. t.-cikk életbelépése után 46 esetben jelentetett be igazolás végett. A törvényben említett *halászati társulatok* a vármegyében még eddig nincsenek.

e) *Vízjogi ügyek.* A vízjogi ügyek az 1885. évi XXIII. t.-cikkben foglalt vízjogi törvény alapján intézettek. A vármegye területén levő vizek közül a következőkre van *vízhasználat engedélyezve*, u. m.: a Maros, a Fehér- és Fekete-Körös folyókra, a Nádor malomcsatornára, a Szárazérre, továbbá a Töz, Csigér, Szartos, monyászi, jószási, kiszindiai, Leveles, halmágyi, csúcsi, gurahonczai, dumbroviczai, monorostiai, pernyesti, bajai, lupesti, rossiai, temesesti, toki, talácsi, rostocsi, bogyesti, krokna, dumbrávai, Krizáska, Mínyeret és gyuliczai patakokra. — A vármegyében alakult, vagy csak a vármegye egyik-másik vidékét érdeklő, de valamely szomszédos vármegye vízi könyvébe bevezetett *vízi társulatok* ezek:

1. Legrégibb az »*Aradvármegyei fehér-körös Főzsef nádor malomcsatorna társulat*«, mely társulat s illetőleg vízi mű létesítése 1833-ik év Szent-Iván havának 27-én határozottatott el. A nagyszabású csatornát »a nemes megyében folyó Fehér-Körösből az illető földes uraságok vonatták maguk költségén Buttyintól Gyula-Varsánd határáig azon célból, hogy e

vízimű a Fehér-Körös vidékét a folyó gyakori kiöntései ellen biztonságba helyezze. — E vízi munkálat, illetőleg vízhasználati jogosítvány a vízjogi törvény 189-ik és következő szakaszai értelmében az 1892-ik évi október 17-én tartott tárgyalás során igazoltatott. Maga a csatorna egész hosszában egy egységes vízi művet képvisel s mint ilyen egy egészben képezi a vízi könyvben való bevezetés tárgyát is, ellenben az egyes malmok — mint különben is társulati tagok — csak részeit képezik ezen egységes műnek. — Érinti pedig a csatorna-vonal: Buttyin, Borossebes, Berindia, Berza, Álgyst, Vojvogyen, Repszeg, Monyoró, Bokszeg, Borosjenő, Apatelek, Gyarmata, Moroda, Szöllős, Pankota, Zaránd, Szinitye, Csintye, F.-Varsánd, Nadab, Simánd, Székudvar, Sikló, Ottlaka, Nagy-Pél és Gyula-Varsánd községek határát. A csatorna építése 207,840 frt v. p. költségbe került.

2. Az »*Aradmegyei ármentesítő és belvízszabályozó társulat*« Kisjenő-Erdőhegy székhelyvel. A szabályozás alá vont víz: a Fehér-Körös balpartja a szőlősi határban levő Zsimbolya-értől a Csohos-ér jobb partjának felső végpontjáig s ugyanezen folyó jobb partja a Borosjenő fölötti magaslattól a gyulavári határig és a Fekete-Körös balpartja a Vákától az Anti határig. A Csohos-ér balparti töltése, valamint a Fehér-Körös folyó balpartján a Csohos-értől lefelé nyúló töltésszakasz a békésmegyei »alsó-fehér-körösi ármentesítő társulat« keretébe tartozik. Ezen vízi társulat, illetőleg vízimű az 1885. évi XXIII. t.-cz. életbelépésekor mint az »arad-békésmegyei egyesített ármentesítő és belvízszabályozó társulat« kiegészítő része már fenállott. A vízi munkálat neve: árvédelem és belvízszabályozás.

3. A *mezőhegyesi élővízcsatorna* a mezőhegyesi m. kir. államménesbirtok igazgatóságának tulajdonában. Eredetileg azon célból létesült, hogy a mezőhegyesi cukorgyárat vízzel lássa el, de öntözésre szintén használtatik s a megye néhány községét is érinti. A vízmű neve: öntözési vízhasználat.

4. Az »*alsó-fehér-körösi ármentesítő öblözet*« a vízjogi törvény életbelépése előtt is már fenállott, mint az »arad-békésmegyei egyesített ármentesítő és belvízszabályozó társulat« kiegészítő része. A vízi társulat székhelye B.-Gyula, vízi könyvét is Békésvármegye alispáni hivatala vezeti. Aradvármegyéből Nagy-Pél, Ottlaka és Sikló községek esnek területébe. A vízi mű neve: árvédelem.

5. Ujabbán alakult meg az »*Aradcsanádi öntözőcsatorna társulat*«. Az építeni szándékolt vízi műnek öntözési vízhasználat a célja s tervei is már elkészültek.

6. A »*Fekete-Körös ármentesítő társulat*« székhelye N.-Szalonta, vízi könyvelve Biharvármegye alispáni hivatalánál van; a vízi mű neve: ármentesítés és belvízszabályozás. Mint ilyen Aradvármegye Fekete-Körösmenti községeit is érdekli.

7. Legutóbb — folyó 1895. év folyamán — alakult meg a »*Felső fehér-körösi ármentesítő és belvízszabályozó társulat*« Borosjenő székhellyel. Vízi műve folytatását képezi az aradmegyei ármentesítő és belvízszabályozó társulat által létesített s fentebb említett vízi munkálatoknak.

Vízi mű vagy *vízhasználat* igazolás végett — a vízjogi törvény 191. §-a értelmében — mindössze 216 jelentetett be. A vízszabályozás és vízhasznosításról tüzetesebben már volt szó.

f) *Állategészségügy*. Az állategészségügy szervezete az 1888. évi törvényben gyökeredzik. Közégei az állami állatorvoson kívül *két megyei állatorvos*, kiknek egyike Aradon, másika Borosjenőn, utóbb Borossebeseben tartja székhelyét és *tizenhárom körállatorvos* a vármegyei törvényhatósági szabályrendelet útján szervezett ugyanennyi állatorvosi kör élén. — A tizenhárom kör mindenike köteles külön-külön körállatorvost tartani, de fenn van hagyva az ezen körökbe csoportosított községeknek az a joguk, hogy külön községi állatorvos tartását kérhessék. A körállatorvosi állások közül ez idő szerint csupán a nagyhalmágyira nem akadt pályázó, azért a kör teendőit ideiglenesen a borossebesi körállatorvos látja el.

A körállatorvosokat előzetes pályázat alapján a körbe csoportosított községeknek képviselői élethosszigra választják. Javadalmazásukról a III-ik fejezetben volt szó. Magán-állatorvosi ténykedésük után szedhető díjaik megszabása a körállatorvos és a kör községei között létrejött kölcsönös megállapodásnak van fentartva, de ragadós állati betegedések alkalmával teljesített óvintézkedéseikért látogatási díjat semmi szín alatt sem szedhetnek.

A vármegye alispánja határozza meg, hogy a körállatorvosok melyik községben lakjanak, továbbá, hogy javadalmazásukhoz a körbe csoportosított községek mily mérvben járuljanak és választásuknál mily arányban vegyenek részt. A földművelésügyi miniszterium 1895. évi felvétele szerint Aradvármegye és Arad város területén összesen 1 megyei, 2 városi, 11 körállatorvos és 2 magán állatorvos, összesen tehát 16 állatorvos működött.

Aradvármegye állategészségügyi viszonyai elég kedvezőtlenek.

A ragadós állatbetegségek közül a *sertésvész*en kívül, mely azonban csakugyan megdőböntő módon grasszált, még csak a *settésorbáncs* s ennél is ritkábban a lépfene és rüh mutatkozott helyenkint járványszerűleg, ellenben a *keleti marhavész*, *ragadós tüdőlob* és *juh-himlő* az utóbbi három év alatt (1892—95-ig) még szórványosan sem jelentkezett. — A *száj- és körömfájás* különben már 1893. évben is nagy mérvben uralgott a megye területén: ez év alatt közel negyven község szarvasmarha, juh és sertés állományát fertőztette meg; 1894. évben alig négy községben jelentkezett járványszerűleg, de már 1895-ben, kivált az év második felében, a vármegye több mint száz községében és pusztáján szinte meg-

döbrentő arányokban dühöngött. A *lépfene* szórványosan évről-évre elég nagy számban jelentkezett, járványszerűleg azonban az utóbbi évek alatt csak 1894-ben ütötte fel fejét s ekkor is csekély arányokban Szakács, Madrizest és Német-Pereg községekben; 1895-ik évben már szórványosan is ritkán mutatkozott s csupán Tok községben volt némileg járvány jellege, de mindössze 11 betegedési esettel. — *Takonykór* a lovak között járványosan is csak ritka esetekben volt észlelhető, járványszínezetet pedig az utóbbi évek alatt egyáltalában nem öltött. — A *sertésorbáncz* már nem egyszer járványszerűleg is fellépett, sőt nem egy helyen jelentékeny kiterjedést is vett. Így 1893-ban Glogovácson, Mikalakán, Temesesten, Székudvaron, Kerülőson és Miskén; 1894-ben Barakonyon, Valemarén, Fakerten, F.-N.-Iratoson és a Fakert községhez tartozó ötvenesi pusztán; 1895-ben Talpas, Vadász, Seprős, Borosjenő, Szent-Leányfalva, Csermő, Kis-Pereg, M.-Radna, F.-N.-Iratos és Székudvar községekben, továbbá az ötvenesi, somhidi, subtolyai és lőkősházai pusztákon fordult elő járványosan. Utóbb szórványosan is elég gyakran. A sertésvész 1896-ban igen nagy arányokat öltött. Ritkábban észleltetett a *rüh a lovak és juhok* között. Járványosan három év lefolyása alatt csak M.-Pécskán, Ó-Paulison, Csermőn, Kladván, Gyarmatán, Borosjenőn és Apátiban, szórványosan ugyancsak vajmi ritkán. — A *veszettség az ebek között* néhány év óta egyszer sem öltött járványos jelleget, a szórványos esetek száma sem tulmagas. Így 1893-ik évben összesen 17; 1894-ik évben szintén 17 és 1895-ik évben 19 eb megbetegedéséről érkezett jelentés. A veszett állatok azonban — sajnos — nagy számban martak meg állatokat, embereket és kivált gyermekeket. A veszett eb marta emberek és gyermekek csaknem kivétel nélkül a budapesti Högyes-féle gyógyintézetben találtak gyógyulást. Az állategészségügy állása hivatalos adatok szerint 1897. évi ápril havában a következő volt: Takonykór: Székudvar 1 udvarban, összesen 1 község 1 udvarban. Rühkór: Apáti 1 u., Kerülős 40 u., Nyágra 1 u., Sikula 18 u., Somoskesz 1 u., Szuszány 1 u., Talpas 1 u., összesen 7 község 63 udvar. Sertésorbáncz: Seprős 1 udvar. Sertésvész: Elek, Fakert, Kladvó, Kis-Pereg, Konop, Mária-Radna, Német-Pereg, Ó-Szent-Anna, Sikló, Szemlak, összesen 10 község.

9. Katonaügyek. A *közös hadsereg* tekintetéből az egész vármegye a Temesvárott székelő cs. és kir. 7. hadtest, hadkiegészítési ügyek tekintetében pedig Arad (aradi vár) székhelylél a cs. és kir. 33-ik hadkiegészítő parancsnokság kerületébe van beosztva. *Honvédségi* tekintetben a pécskai és aradi sorozó járások a szegedi, a megye többi járásai ellenben a budapesti m. kir. honvédkerületi parancsnokság kormányzata alatt állanak; honvédkiegészítési ügyek szempontjából az előbbi járások a Lugoson székelő 8-ik, utóbbiak pedig N.-Várad székhelylél a 4-ik m. kir. honvédkiegészítő parancsnokságok kerületébe osztvák be. *A népfelkelési*

ügyeket a világosi, kisjenői és eleki járásokban a nagyváradi 12. számú, a pécskai és aradi járásokban az Aradon székelő 25. számú, végre a ternovai, radnai, nagyhalmágyi, borossebesi és borosjenői járásokban Borosjenő székhelylyel a 13. számú m. kir. népfelkelési parancsnokságok intézik. *Sorozási székhelyek:* Arad, Pécska, Világos, Pankota a ternovai járásra, Soborsin a radnai járásra, Nagyhalmágy, Borossebes, Borosjenő, Kisjenő és Elek a maguk járásaira nézve.

A fősorozásoktól távol maradt hadkötelesek az aradi várban — márczius és április hó kivételével — havonként kétszer, illetőleg augusztus hóban egyszer működő *állandó utóállítási bizottság* elé vezetettek. A hadkiegészítési és népfelkelési ügyek kezelése a véderőről és honvédségről szóló, illetve a népfelkelési törvény alapján s az ezen törvények végrehajtása tárgyában kibocsátott kormányrendeletek szerint történik. A polgári és katonai hatóságok érintkezése akadálytalan s összeütközés esetei nem fordulnak elő. Katonai állandó *beszállásolás* a vármegyében csupán Borosjenőn van, hol a m. kir. 4. honvéd gyalogezred egy zászlóalja tartja állomását; a zászlóalj egész állománya kincstári laktanyában van elhelyezve, úgy, hogy a lakosságnál való beszállásolásra szükség nincsen.

Ezen kívül a vármegye beszállásolási teherviselésére esik még egy lovas ezredtörzs, egy osztálytörzs és 3 lovas század is, e katonai állomány azonban *Arad szab. kir. város* területén van *laktanyailag* elhelyezve. A vármegye költségén emelt ezen laktanya építése 1894-ik évben fejeztetett be s ezen év július hó 10-én adatott át ünnepélyesen rendeltetésének. A laktanya építési költségei 570,000 forintot tettek ki, mely építési tőke a beszállásolási pótdóból és az ennek terhére felvett törlesztéses kölcsönből nyerte fedezetét. Hogy a vármegyebeli hadkötelesek számáról s még inkább az alkalmasoknak találtak arányszámáról legalább megközelítő tájékoztatást nyújthassunk, az 1895-ik év tavaszán lefolyt rendes ujonczállítások végeredményét sorozó járásonként csoportosítva e táblázat közlése mutatkozik szükségesnek:

A sorozó járás megnevezése	Elővezetett	Besorozott
	h a d k ö t e l e s e k s z á m a	
Arad	592	133
Pécska	435	112
Világos	578	112
Ternova	341	63
Radna	544	73
Nagyhalmágy	349	51
Borossebes	479	110
Borosjenő	404	126
Kisjenő	726	183
Elek	372	77
Összesen	4820	1040

Mint ezekből látható, a besorozottaknak az elővezetett hadkötelesekhez viszonyított száma kedvezőnek éppen nem mondható. Az elővezetett 4820 hadköteles közül ugyanis a sorozó-bizottság csak 1040-et talált alkalmasnak, a mi $21\cdot37\%$ -nak felel meg. Legkedvezőtlenebb az arányszám a radnai járásban, hol alig haladja meg a 13% -ot, úgyszintén a nagyhalmagyiban, hol kevéssel haladja túl a 14% -ot; legkedvezőbb a pécskai sorozó járásban, hol a 26% -ot közelíti meg.

10. Nyugdíj-ügy. *a) A megyénél* a tisztviselők nyugdíja a vármegyei nyugdíjalapból fizetetik. Az alap jelenlegi alakjában 1887. óta áll fenn, midőn az »A tisztí nyugdíj- és segélyintézet« helyét foglalta el s annak tőkáját átvette. A nyugdíjintézet kötelezőleg részese a törvényhatóság minden választott vagy kinevezett rendes fizetésű tisztviselője, segéd és kezelő hivatalnok, továbbá a megyei közkórháznál állandóan alkalmazott tisztí személyzet u. m. az igazgató-főorvos, első-orvos, gondnok, ellenőr és írnök. A díjnokok, valamint a közkórházi másodorvosok, kiknek alkalmazása ideiglenes, nem tagjai annak. A nyugdíjalap bevételei részint az alaptőke gyarapítására, részint a folyó szükségletek fedezésére használatnak fel. Az alaptőke gyarapítására szolgálnak a tisztviselők által fizetett belépési, illetve előléptetési díjak, nemkülönben a kordíjak; az alaptőke kamatjának 10% -a, a tisztviselők által esetleg fizetett bírságpénzek, netáni alapítványok vagy adományok, végül a felesleg, mely az évi kiadások fedezése után esetleg mutatkozik. — A nyugdíjalap felhasználható bevételi forrásait képezik: a tisztviselők által fizetendő díjjárulékok s az alaptőke kamatainak 90% -a. A tisztviselők által fizetett járulékok közül a belépési díj, melyet minden tisztviselő hivatalba léptekor fizet, az első fizetésnek 10% -át, az előléptetési díj az előbbi és az új fizetés különbözetének 30% -át teszi s egyegyszer mindenkorra fizetendő. A 40 évnél idősebb korokban belépő tisztviselők azonfelül kordíjat is fizetnek, mely 40 éves kornál az első fizetés 10% -át teszi s minden azon fölül betöltött korév után $\frac{1}{2}\%$ -kal emelkedik, de husz $\%$ -nál magasabbra nem rughat. Ezen összeg is a belépés alkalmával egyszer mindenkorra fizetendő a belépési díjon felül.

A tisztviselők évenként fizetett díjjáruléka az évi fizetés 5% -ára emelkedik. A nyugdíjalapot a törvényhatóság felügyelete s az alispán ellenőrizete alatt a vármegye főpénztári tisztsége kezeli. Az alap pénzei *a)* magyar állampapírokba s az állam által biztosított kamatú értékpapírokba, vagy a magyar földhitelintézet zálogleveleibe, *b)* ingatlanokra adandó kölcsönökbe s *c)* takarékpénztári betétekbe fektetendő. Megyei tisztviselők fizetésöknek 10% -áig jelzálogi biztosíték nélkül is nyerhetnek kölcsönt hat havi tőketörlesztés mellett, mely fizetésökből való levonás által eszközöltetik. Az alap kezelése fölül a főpénztári tisztség évenként számadást tesz, mely márczius hava végeig nyújtandó be; a

számadás fölött a választmány előkészítő tárgyalása nyomán a törvényhatóság határoz.

Nyugdíjképesség a vármegyénél töltött legalább 10 évi folytonos szolgálat, illetőleg a díjjárulékok legalább 10 éven át való szakadatlan befizetése által szerezhető. Ezen feltétel mellett nyugdíjazható: *a*) a ki 30 évet szolgált vagy 60-ik életévét betöltötte; *b*) a ki szolgálatra képtelenné vált; *c*) a ki állásából önhibája nélkül, tisztújítás vagy az állás megszüntetése folytán kimarad s végül *d*) a nyugdíjképes korban elhalt tisztviselő özvegye vagy árvái. A nyugdíjigényt elveszti az, aki büntett miatt bíróságilag elítéltetett vagy a ki állásától fegyelmi úton elmozdított. Elesik a nyugdíjtól az az özvegy is, aki férjét hűtlenül elhagyta, vagy a ki férjével ennek nyugdíjaztatása után kelt egybe, vagy azon özvegy, ki férjével annak tényleges szolgálati ideje alatt kelt ugyan egybe, de a férj már a 60-ik évet betöltötte s ezen házasság 4 évig nem tartott, avagy gyermek nem maradt hátra. A ki nyugdíjazott állapotában becsstelenítő büntett miatt elítéltetik, nyugdíjigényét feltétlenül elveszti. A ki nyugdíjaztatása után állami, törvényhatósági vagy nyilvános intézeti szolgálatba lép, ha fizetése nyugdíjigényénél nagyobb, nyugdíjigényét teljesen elveszti, ha pedig fizetése kisebb, úgy az a nyugdíjalapból oly összegre egészítetik ki, a mennyi az illetőnek nyugdíjigénye. Az özvegy, ha megint férjhez megy, nyugdíjjogosultságát elveszti, de ismét visszanyeri azt, ha újból özvegységre jut. Ha a tisztviselő özvegycet nem hagyott hátra, vagy az özvegy a nyugdíjtól elesik, úgy az neveltetési járulék gyanánt az esetleges árvákra száll át, e neveltetési járulék bizonyos korlátozásokkal az özvegy életbenléte esetén is megadatik. A nyugdíjki szabás alapját a nyugalmazás, illetőleg az özvegyek és árváknál az elhalálozás idejében élvezett fizetés képezi. Tíz évi szolgálat után a tisztviselő legutóbbi fizetésének 40%-át kapja nyugdíjul; minden azután következő évvel a nyugdíjösszege további 2%-kal emelkedik; 40 évi szolgálat után tehát eléri a teljes fizetést; ezután már nem emelkedhetik. Az özvegyek $\frac{2}{3}$ -át igényelhetik annak az összegnek, mely férjüket az elhalálozás szerint illette volna; az özvegyi nyugdíj azonban nem haladhatja meg a 800 frtot. Árvák részére a neveltetési járulék 12 éves korukig fejenként 100 frt, azontúl 200 frt, az összeg azonban az özvegyi díjjal együtt nem rughat többre, mint a mennyi az atyát illetné. Az özvegyek és árvák nyugdíja, tekintettel a szolgálat ideje alatt elhalt tisztviselők után kiadatni szokott halálozási negyedre, a halálozás után 3 hónapra lesz esedékes. A 10 évnél rövidebb szolgálat közben elhalt tisztviselők özvegyei nyugdíjra nem tarthatnak igényt, de kegydíjban a nyugdíjalap állapota szerint részesülhetnek. A kegydíjat a törvényhatóság szavazza meg esetről-esetre; annak értéke az utolsó évben élvezett fizetés 30%-át meg nem haladhatja. A nyugdíjazást, hivatalból vagy az illetőnek

kérelmére a törvényhatóság rendeli el. A hivatalból való nyugdíjazás csak fegyelmi eljárással hajtható végre. Ha a nyugdíjintézet bármi okból megszűnnék, pénzalapja aradmegyei tisztviselők gyermekei javára szánt ösztöndíj alappá lesz.

A nyugdíjintézetnek részese a szolgaszemélyzet is. Reájuk is némi eltérésekkel az általános nyugdíjszabály érvényes. Tagja a nyugdíjintézetnek a törvényhatóság által alkalmazott minden, úgy központi, mint szolgabírószági hivatalszolga s ezek között a központban alkalmazott úgynevezett huszárok is. A háziszolgák (hetesek) s a tiszti legények, mint nem állandó jelleggel alkalmazottak, nem tagjai az intézetnek. A ki szolgáltatástól elmozdítottat vagy arról lemond, nyugdíjigényét elveszti, de teljesített befizetéseit kamat nélkül egészen visszakapja. Tíz évnél rövidebb idő alatt munkaképtelenné vált vagy elhalt szolgák, illetve azok özvegyei és árvái nyugdíjra nem tarthatnak igényt, befizetett nyugdíj járulékaikat azonban kamat nélkül visszakapják. Atyátlan árvák évenként 12 forint neveltetési járulékból részesülnek és pedig a fiúk 16, a lányok 14 éves korukig, de az összes árvák nyugdíja nem rughat többre, mint a mennyi az atyát illetné. Teljesen árvák, ugyanazon életkorig fejenként az atyát megillető nyugdíj hatodrészét kapják, de az összes gyermekek járuléka nem rughat többre, mint a mennyi az atyát illetné. — A mennyiben az alap a fizetendő nyugdíjak terhét nem bírná, a nyugdíjilletmények az alappénz erejéhez képest aránylagosan leszállítandók.

b) A községekben. Az »Aradmegyei községi és körjegyzők nyugdíjintézetének« tagja minden aradvármegyei községi és körjegyző. Hivatalba lépésekor mindenki 100 forint belépési díjat fizet, a ki 30-ik életévét már meghaladta, midőn hivatalba lép, ezen felül még anyyniszor fizet 5 forintot, a hány évvel a 30-dikat meghaladta. Ezen belépési díjak alkotják a nyugdíjintézet alaptőkéjét s ezt a díjat azok a jegyzők is fizették, a kik a nyugdíjintézet létesítésekor már szolgálatban voltak. A tagok évi hozzájárulása 40 frt. A mennyiben az alapszabály szerint fizetendő nyugdíjak kiadásai a bevételi forrásokból nem fedezhetők, a többlet a megyei községek hozzájárulásaiból fedeztetik. A hozzájárulás elosztása az egyes községre az adó-alap szerint történik. Minden tag, a ki magasabb fizetésű állásba lép, 10 forint változási illetéket fizet; megnősülés esetén ugyancsak 10 frt illeték fizetendő. Az alap további bevételi forrásait képezik még az esetleges alapítványok és adományok. A belépési, változási, nőszülési illetékek, nemkülönben az esetleges alapítványok a nyugdíjintézet alaptőkéjét képezik. A tagok évi hozzájárulásai- ból s az alaptőke kamataiból fizettetnek a nyugdíjak; a mennyiben itt főleg mutakoznék, az felerészben az alaptőkéhez csatolattik, felerészben pedig a tartalékalap létesítésére fordítottak. A nyugdíjintézet vagyona tehát három részre oszlik, melyek az »alaptőke«, a »felhasználható vagyis

folyó jövedelem« s végül a »tartalékalap« címek alatt kezeltetnek. Az alap pénzei gyümölcsözés végett magyar állampapírokban s az állam által biztosított kamatú értékpapírokba, ingatlanokra adandó kölcsönökbe s takarékpénztári betétekbe helyezendők el. A tartalékalap mindig takarékpénztári betét alakjában helyezendő el. A nyugdíjintézet pénzei a megyei főpénztárnál külön alap gyanánt kezeltetnek.

A nyugdíjintézet a megyei törvényhatóság oltalma és felügyelete alatt áll, mely azt az alispán útján gyakorolja. Az intézet igazgatása a tagok egyetemének, vagyis a közgyűlésnek, illetőleg az általa választandó tisztviselőknek és választmányának feladata. Közgyűlés évenként kétszer: ősszel és tavasszal, lehetőleg a vármegyei közgyűlések előtt tartatik; a tisztújítás az őszi közgyűlés feladata. A nyugdíjintézet tisztviselői fizetést nem élveznek. A nyugdíjintézet pénztárának kezeléséről a főpénztári tisztség évenként a megyei törvényhatósági közgyűlésnek számol, az intézet elnöke azonban a számadásra megteheti esetleges észrevételeit.

A nyugdíjjogosultságra nézve ugyanazon szabályok mérvadók, a melyeket fennebb a megyei nyugdíjintézetnél találtunk, azzal az egy különbséggel, hogy a jegyzőknél nem 30, hanem 40 év kívántatik meg arra, hogy valaki nyugdíjazható legyen, ha még szolgálatképes is. A tíz évnél rövidebb szolgálat után munkaképtelenné vált vagy elhalt jegyző, illetőleg özvegye vagy árvái részére a közgyűlés esetről-esetre segélypénzt állapíthat meg. A nyugdíjigény elvesztését azon esetek, melyek a megyei nyugdíjnál említve voltak, itt is maguk után vonják. Ha a nyugdíjintézet valamely tagja állásáról 10 évnél hosszabb szolgálat után lemond, tagja maradhat a nyugdíjintézetnek, mely esetben rá nézve a tagok jogai és kötelességei érvényben maradnak; ha pedig a tagságról lemond, befizetett járulékainak $\frac{2}{3}$ -át vissza kapja. Aki 10 évi szolgálati idő betöltése előtt mond le, szintén tagja maradhat a nyugdíjintézetnek, de csak 10 évi szolgálatnak megfelelő nyugdíjat biztosíthat magának; ellenkező esetben befizetett járulékainak $\frac{2}{3}$ -át visszakapja.

Az intézet által fizethető legnagyobb nyugdíj 800 frt, 10 évi szolgálat után ennek 40%-a fizettetik; minden további szolgálati évvel a nyugdíjigény a 800 forint 20%-ával emelkedik s így a 40-ik szolgálati évnél teljes lesz. Az intézet létesítésekor már tényleges szolgálatban állott jegyzők előbbi szolgálati ideje csak a nyugdíjjogosultságba számítatik be, a mennyiség kiszámítására pedig csak az esetben van befolyással, ha az illető jegyző az előbbi szolgálati éveiről járó nyugdíjilletékeket utólag befizeti. Özvegyek a férjet megillető nyugdíj felét kapják, árvák, ha anyjuk él, 12 éves korukig 50, azontúl pedig 100 frtot kapnak évenként és fejenként neveltetési járulék czímén. Az özvegyi nyugdíj és a neveltetési járulékok összege azonban nem lehet több, mint a mennyi az atyát illetné. Ha az anya sem él, az árvák fejenként az atyjokat illető nyug-

díjnak $\frac{1}{3}$ -át kapják, de ha háromnál többen vannak is, többet nem kaphatnak, mint a mennyi atyjokat illetné. A neveltetési járulék fiúknál tanulóéveik végzéséig, leányoknál pedig 18-ik évökig fizettetik. Ha az özvegy újból férjhez megy, a gyermekek neveltetési járuléka nem neki, hanem valamely, a nyugdíjintézet elnöke által kijelölendő, rokonnak adatik át. — Rendkívüli figyelmet érdemlő körülmények közt a jegyzők a nyugdíjintézettől jelzálogi biztosíték nélkül is kaphatnak kölcsönt, mely azonban nagyobb nem lehet, mint az illető évi fizetésének 20% -a s az egy év alatt fizetendő vissza. Ha a nyugdíjintézet valamikor megszűnnék, tőkéjéből az aradmegyei községi és körjegyzők gyermekeinek szánt ösztöndíjalap létesítendő.